

ZEYDİYYE VE HADİS*

Dr. Kadir DEMİRCİ**

ZAIDIYYA AND HADITH

ABSTRACT

The Zaidiyya literature of hadith is studied in this article. The earliest authentic hadith work of the Zaidiyya belong to the early third century. But, Kitab al-Majmû of Zaid b. Ali could be the earliest Zaidiyya work on hadith only if it could be proved to be genuine. Zaidi literature of hadith as compared with the Sunnite literature of hadith was slow in its development and its literature late in appearance. We tried to the subjects connected with al-habar and, the subject of hadith which reported by Zaidi reporters and scholars. The Zaidiyya's isnad and text criticism are considered. The early Zaidi imams mention the Qur'an, collectively reported hadith of the Prophet and reason as the sources of text criticism. The early Zaidi imams do not consider hadith reported from Prophet. Âhâd ith from the Prophet rejected by early Zaidi imams into three categories: 1. Âhâd ith opposed to some text of the Qur'an. 2. Âhâd ith opposed to reason. 3. Âhâd ith opposed to other Âhâd ith reported from the Prophet.

Key words: Zaidiyya, Hadith, Imam Zayd, Zaidite hadith literature.

GİRİŞ

Ülkemizde, ehl-i sünnet dışındaki mezheplerin tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf alanlarındaki düşüncelerini inceleyen özgün ve kapsamlı akademik çalışmalar pek yapılmamıştır. Yapılanlar ise çoğunlukla kelam ve mezhepler tarihi alanlarıyla ve sünni kaynaklarla sınırlı tutulmuştur. Son yıllarda yapılanları hariç tutarsak, bu zamana kadar yazılan makaleler ve tezlerin sadece fihristlerine bakmak bile bu kaniya sahip olmak için yeterli olacaktır. Sanırım bu göz ardı edilmiş temelinde tarihten gelen ehl-i sünnet ve "ötekiler" şeklindeki kategorizasyonun ve sözkonusu ekollerin eserlerinin yazma halinde olmasının payı vardır. Oysa, sünni ekolün dışında mütalaa edilse de İslam dairesi içinde yer alan mezheplerin ilmi ve kültürel mirası ile ilişkimiz sadece itikadî boyutta kalmamalı, diğer alanları da kuşatmalıdır.

Bu düşünceden hareketle bu çalışmada, yaşayan bir mezhep olan Zeydiyye, hadis boyutuyla ele alınmıştır. Bu makalede Zeydiyye mezhebinin hadisle ilgisi nedir? Zeydî muhaddisler var mıdır? Sünnet hakkındaki düşünceleri nelerdir? Hadisi ele alışları, hadis tenkitçiliği hangi esaslara dayanmaktadır? gibi sorulara verilecek cevaplarla mezhebin hadis alanında genel bir resminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın hadis tarihi, hadis edebiyatı ve daha çok metin tenkitçiliği çalışmalarına mütevazî bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

* Bu makale "Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı" adlı doktora tezinin (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005) özetidir.

** Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Ar. Gör. kadir Demir2003@yahoo.com

A-ZEYDÎ MUHADDİSLER VE ZEYDÎ HADİS LİTERATÜRÜ

1-İmam Zeyd ve Müsned

Hicrî 75 yılında Medine'de doğan İmam Zeyd, Hz. Hüseyin'in torunudur. Ömrünün yarısını Medine'de geçirmiştir. Ebu't-Tufeyl Amir b. Vasile, Cabir b. Abdillah gibi sahabeler onun hocaları arasında yer aldığı gibi, Muhammed b. Usâme b. Zeyd gibi sahabe çocukları da ona hocalık etmişlerdir.¹ İmam Zeyd'in yetişmesine ailesinin, yaşadığı çevrenin, görüştüğü şahsiyetlerin inkar edilemeyecek derecede etkisi olmuştur.² Ayrıca yaptığı ilmi seyahatler de ilim ve ufkunu büyük ölçüde genişletmiş ve onu farklı görüş ve düşüncelere saygılı, mutedil bir insan yapmıştır. İmam Zeyd'in bu şahsiyetinin Zeydiyye üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Hicaz, Şam ve Irak'ta âlimlerle görüşmüş, fikir alış verişinde bulunmuş, ilim ve irfanıyla bu diyarlarda anılmıştır. İlmî mirasını eser ve talebeleriyle kendinden sonra gelen nesillere aktarmıştır. Hâfız el-Alevî "Tesmîyetu men ravâ ani'l İmam-ı Zeyd mine't-tâbiîn" isimli eserinde imam Zeyd'den rivayette bulunan tâbiilerden bahseder. Ayrıca Hâfız Abdulaziz el-Bakkal "Tabakâtu's-Şia" isimli eserinde imam Zeyd'in talebelerini ve ondan rivayette bulunan kişileri zikretmektedir. Çağdaş zeydî âlim Mecduddin b. Muhammed Mansur el-Muradî, İmam Zeyd'den rivayette bulunan 128 tâbiün fakih ve âlimlerinin isim listesini verir.³

İmam Zeyd aynı zamanda aksiyoner kişiliğe de sahiptir. O, dedesi Hz. Hüseyin'in yolunu takip etmiş, zulüm ve haksızlıklarla mücadele etmeyi kendine şiar edinmişti. İlmî kimliğinin yanında, mücadelecî kimliğiyle de bir çığır açmış, gelecek nesillere örnek olmuştur. Ne varki çağları aşan bu örnekliğin bedelini hayatı ile ödemiş, kırk yedi yaşında Emeviler tarafından hunharca öldürülmüştür.⁴

İmam Zeyd'in öldürülüşünün ardından ehl-i beyt mensupları üzerinde yoğun ve şiddetli baskılar yapılmıştır. Bu baskılar Zeydî cemaatini sindirmiştir. Üçüncü asrın başlarından itibaren Zeydiler ancak bir cemaat olarak varlıklarını göstermeye başlayabilmişlerdir. Yani ikinci asır Zeydî tarihi açısından tam bir fetret dönemidir. Bu döneme ait Zeydî âlimler bulunmaktadır; ancak çok azı dışında eserlerinin hemen hemen hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

MÜSNED

İmam Zeyd'in küçük hacimlerde yazılmış risaleleri günümüze kadar gelebilmiştir. Ne varki bu risalelerin bir kısmının ona aidiyeti şüphelidir. İbrahim Yahya ed-Dersî el-Hamzî, risaleleri tahkik ederek bir araya getirmiş *Mecmu'u Kutubu ve Resâil-i İmam Zeyd b. Ali* ismi ile yayınlamıştır. Risalelerin dışında bu kitapta imam Zeyd'in hutbeleri, mektupları, kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları, fetvaları, âyetlere yaptığı tefsir ve şiirleri de yer almaktadır. Onun *Müsned'i İmam*

1 el-Hârûnî, Yahya b. el-Huseyin, *el-İfâde fi Târîhi Eimmeti'z-Zeydiyye*, tahk.: Muhammed Yahya Salim İzzân, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, bs. I, San'a 1417/1996 s. 62

2 el-Hârûnî, *el-İfâde*, s. 61

3 Zeyd b. Ali, *Mecmu'u Kutub ve Resâil-i Zeyd b. Ali*, tahk. İbrahim Yahya ed-Dersî, Merkezi Ehlîl-Beyt, bs. I, San'a 2000, ed-Dersî'nin mukaddime yazısı, s. 70

4 Hârûnî, *el-İfâde*, s. 65, 66

Zeyd diye anılan *Mecmu'ul-hadisi ve'l-fikhi* ise ondan gelen rivayetlerin ve fikhî görüşlerin yer aldığı en meşhur eseridir.

Bu eser imam Zeyd'in talebesi Ebu Halid el-Vâsıtî tarafından rivayet edilmiştir. Ebû Hâlid el-Vâsıtî hocası imam Zeyd'den duyduğu hadisleri bir araya getirerek rivayet etmiştir ki bu *el-Mecmu'u'l-hadisî'dir*. Ayrıca Ebû Hâlid el-Vâsıtî imam Zeyd'e sorduğu fikhî sorulara imamın verdiği cevapları toplamış ve onları da rivayet etmiştir ki bu da *el-Mecmû'u'l-Fikhî'dir*. Bu iki çalışma *el-Mecmû'u'l-hadisî ve'l fikhî* olarak Zeydî âlim Abdullah b. Hamûd el-Izzî'nin tahkiki ile 2002 yılında San'a'da basılmıştır.

el-Mecmu'ul-Hadisî'de Ebû Hâlid el-Vâsıtî'nin imam Zeyd'den rivayet ettiği 687 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin 224'ü Hz. Peygamber'e ait merfû hadislerdir. Geriye kalan 457'si Hz. Ali'ye ait mevkuf haber, 6 rivayetin ikisi Hz. Hüseyin'in sözü, dördü de Ali b. el-Hüseyin 'in sözleridir.

İmam Zeyd ve onun Müsned'inin dışında ikinci hicrî asırda yer alan Zeydî muhaddisler ve eserlerinden bazıları şunlardır:

İmam Zeyd'den rivayette bulunan Câbir el-Cu'fî (ö. 128/745)'nin *Kitâbu'l-Fadâil* adlı bir eserinin olduğu kaydedilmiştir. Âsım el-Umrî (ö. 132/749), imam Zeyd'in ravilerinden Sa'd b. Tarif (ö. 140/757), Sâlim b. Ebî Hafsa (ö. 140/757), *Kitâbu'l-Fadâil* adlı bir eseri olduğu kaydedilen Ebân b. Tağleb (ö. 141/758), *Cüz'ün fi'l-Hadis* adlı bir eseri zikredilen Abdullah b. Şebrame (ö. 144/761) ve diğerleridir.⁵

2-Ali b. Musa er-Rıza ve Sahifesi

Ehl-i beyt imamlarının büyüklerinden muhaddis ve musannıf bir şahsiyet olan Ali b. Musa er-Rıza (ö. 203/818) hicrî 148 tarihinde Medine'de doğmuş ve burada ilim tahsil etmiştir. Onun *Sahifetu Ali b. Musa er-Rıza* diye bilinen bir Müsned'i bulunmaktadır. Alimlerin, namazların, ehl-i beytin fazileti, anne ve babaya iyilik, sıla-i rahim ve cihadın fazileti ile ilgili hadisleri içeren *Musned'u Ali b. Musa*, 2003 tarihinde Mektebetu't-Turâsî'l-İslâmî tarafından Yemen'in Sa'de şehrinde basılmıştır.⁶

3-Kasım er-Ressî ve Eserleri

Üçüncü asrın en önemli çalışmaları arasında imam-ı azam lakabı ile anılan Kasım b. İbrahim er-Ressî'nin eserleri ve bu eserlerde bulunan hadisler yer almaktadır.⁷ Hicrî 196 tarihinde Medine'de doğan Kasım er-Ressî, Zeydî imamlarından, zeydî kalamcısı, muhaddis, ictihadları etrafında Kâsımîyye ekolünün oluşturulduğu büyük bir fakih, islam içi-dışı firkalara yönelttiği eleştirilerle tanınan büyük bir düşünürdür. Nitekim iki eserini tahkik eden Alman müsteşrik Binyamin Abrahamov onun hakkında "Yunanlıların Eflatun'u gibi Kâsım er-

5 Geniş bilgi için bk. Abdüsselam el-Vecih, *A'lâmu'l-Müellifîne'z-Zeydiyye*, Muessesetu'l-imam Zeyd b. Ali es- Sekâfiyye, bs. I, Amman 1999

6 el-Vecih, *A'lâmu'l-Muelliğîn*, s. 723; bk. İmam Ali b. Musa er-Rıza, *Sahifetu'l-İmam Rıza*, tahk: Abdülkerim Ahmed Cedban, Mektebetu't-Turâsî'l-İslâmî, bs. I, Sa'de 2003

7 el-Vezir, Sârimuddin İbrâhîm b. Muhammed, *el-Feleku'd-Devvâr fi Ulûmi'l-Hadis ve'l-Fıku ve'l-Âsâr*, tahk. Muhammed Salim İzzân, Mektebetu't-Turâsî'l-İslâmî-Dâru't-Turâsî'l-Yemenî, bs. I, Sa'de 1415/1994, s. 26, 27

Ressî de müslümanların Eflatun'udur"⁸ benzetmesini yapmıştır. Kâsım er-Ressî 246/860 tarihinde Medine'ye yakın Ress beldesinde vefat etmiştir.⁹

Kâsım er-Ressî'nin risaleler şeklinde 39 eseri bulunmaktadır.¹⁰ Bunların çoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Bir kısmı ise kayıptır. Çağdaş Zeydî âlim Abdülkerim Ahmed Cedban bu eserlerin büyük bir kısmını tahkik ederek *Mecmû'u Kutubu ve Rasâilî imam Kasım er-Ressî* adı ile 2001 tarihinde San'a'da iki cilt halinde yayınlamıştır.

4-Ahmed b. İsa ve Emâlî

Üçüncü asrın bir diğer büyük muhaddislerinden olan Ahmed b. İsa'nın (ö. 247/861) *el-Emâlî'si* Zeydiyye mezhebinin hadis-fıkıh eseridir.¹¹ *Emâlî Ahmed b. İsa b. Zeyd* adı ile bilinen bu eser imam el-Mansûr billah Kâsım b. Ali (ö. 393/1002) tarafından *Bedâiu'l-Envâr fî Mehâsini'l-Asâr* adı ile isimlendirilmiştir.¹²

Câmiu Ulûmi Âli Muhammed diye maruf olan el-Emâlî, taharetten ferâize kadar fıkıh konularını içeren en meşhur Zeydî hadis-fıkıh kitabıdır. el-Emâlî Ahmed b. İsa'nın rivayet ettiği hadislerin Muhammed b. Mansur el-Muradî (ö. 290) tarafından bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Matbu olan bu eserin ikinci baskısı üç cilt halinde zeydî âlim Ali b. İsmail el-Mueyyed tarafından tahkik edilerek ve Sünnî hadis literatüründeki tahriçleriyle *Ra'bu's-Sad'* ismi ile Dâru'n-Nefâis tarafından 1990/1410 tarihinde Beyrut'ta basılmıştır.

5-Hüseyin b. Hakem el-Kûfî ve Müsned'i

Üçüncü asrın muhaddislerinden bir diğeri de el-Hüseyin b. el-Hakem el-Kûfî el-Hubrî (ö. 286/899)'dir. el-Hubrî'nin dışında bu asırda Hüseyin b. el-Hakem'in *el-Musned fî'l-Hadis* adında bir eseri bulunmaktadır. es-Seyyid Muhammed Rıza el-Hüseyinî, Hüseyin b. Hakem el-Hubrî'nin rivayetlerini toplamış ve onları *Turâsunâ* adlı derginin 32. ve 33. sayılarında neşretmiştir. Ayrıca el-Hubrî'nin *Ma nezele mine'l-Kur'an fî ehl-i'l-Beyti aleyhimusselam* adlı bir tefsiri de bulunmaktadır. Muhammed Rıza el-Hüseyinî'nin tahkiki ile bu tefsir Beyrut'ta Müessesetu Âli'l-Beyt li-ihyâit-Turâs tarafından yayınlanmıştır.¹³

6-Muhammed Mansur el-Murâdî ve Kitâbu'z-Zikri

Hafız, muhaddis, müsniid, imam olan el-Muradî tercih edilen görüşe göre hicri 150 tarihinde Kûfe'de doğmuştur. Burada yetişmiş ve Kûfe'nin büyük medreselerinin kıymetli şeyhlerinden hadis dinlemiştir. Ehl-i beyt imamlarına talebelik

8 er-Ressî, Kâsım b. İbrâhîm, *Mecmû'u Kutub ve Rasâil el-imam Kâsım er-Ressî*, tahk. Abdülkerim Ahmed Cedbân, I-II, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, bs. I, San'a 1422/2001, Ahmed Cedbân'ın mukaddime yazısı, s. 30

9 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifin*, s. 760; Kâsım er-Rassî'nin hayatı, yaşadığı ortam, eserleri ve görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mutezile Etkileşimi Zeyd b. Ali'den Kâsım er-Ressî'nin Ölümüne Kadar*, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s. 163-216.

10 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifin*, s. 760-764.

11 A.K.Kazi, *Notes On The Development of Zaidi Law*, ABR, Nahrain ts., s. 37

12 el-Vezîr, *el-Feleku'd-Devvâr*, s. 56

13 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifin*, s. 369, 370

yapmış, Kâsım er-Ressî ile on beş sene birlikte olmuş, Ahmed b. İsâ ile birlikte yirmiye yakın hacc yapmıştır. Abdullah b. Musa ve Hasan b. Yahya ile görüşmüştür. Bu zeydi imamlardan pek çok hadis rivayet etmiştir. Ebû Abdillâh el-Alevî el-Câmiu'l Kâfi isimli kitabında onun rivayetlerini bir araya getirmiştir. Ayrıca Ahmed b. İsâ'nın *Emâli* isimli eserinde onun rivayetleri bulunmaktadır.¹⁴ Uzun bir ömür geçiren el-Murâdî kendini ilme ve hadis dinlemeye adanmıştır. Ehl-i Beyt'e olan desteği sebebi ile büyük baskılara maruz kalmış, tıpkı Kâsım er-Ressî gibi uzaklarda gizli bir hayat yaşamak zorunda kalmıştır. Bu durum onun çok fazla tanınmamasının ve şahsiyeti ile ilgili bilgilerin az olmasının nedenlerinden biridir.¹⁵ Geriye pek çok eser bırakarak hicrî 290/902 senesinde vefat etmiştir.¹⁶

Kitabu'z Zikir adından da anlaşılacağı üzere zikrin faziletinden, dua ve adabı, ihlas, takva, yakîn, zühd gibi ahlâkî ve irfânî konulardan bahsetmektedir. Bazen konu ile ilgili âyetleri, peygamberlerden, sahâbe ve tâbiünden rivayet edilen âsârı ve müfessirlerin görüşlerini içermektedir.

Kitap 536 hadis, âsâr ve hikaye içermektedir. Bunlardan 288 tanesi Hz.Peygamber'e ait merfu hadistir. Hz. Ali'nin sözleri ise 25 tanedir. Geri kalanları âsârdır. Müellif el-Murâdî yetmiş beş şeyh tarikiyle bu hadisleri rivayet etmiştir. Kitapta yer alan beş rivayet dört müphem meşâyıhtan rivayet edilmiş, üç rivayet ise muallaktır.

Müellif el-Murâdî genel eğilime uyarak hadislerin sahih ve zayıf oluşlarına aldırmaksızın zikir ve dua ile ilgili hadisleri toplamıştır. el-Murâdî, tıpkı Veki'nin *Kitabu'z-Zuhd'u*, İbnu Fudayl'ın *Kitabu'd-Duâsı*, el-Buhârî'nin *Kitabu'l Edeb'i*, Hennâd b. es-Seriyy'nin *Kitabu'z-Zühd'u*, en-Nesâî'nin *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle'si*, ibn-i Ebî Şeybe'nin *Kitabu'l İmân'ı* gibi zühd ve ahlâk ile ilgili hadisleri toplamıştır.¹⁷

7-Yahya b. el-Hüseyin ve Eserleri

Yahya b. el-Hüseyin, ictihadları ile oluşturduğu Hâdeviyye ekolünün müctehidi, zeydi kalamcısı, şair, zahid, mücahid bir zeydi imam ve âlimidir.¹⁸ Yahya b. el-Hüseyin hicrî 245 tarihinde Medine'de doğmuştur.¹⁹

Kâsım er-Ressî'nin torunu olan Yahya'nın babası Hüseyin b. Kâsım muhaddis hafızlardan biridir. Yahya b. el-Hüseyin'in amcaları Hasan, Süleyman ve Muhammed, babaları Kâsım er-Rassî'nin ilmî mirasını tevârüs etmişlerdi. Yahya b. el-Hüseyin muhaddis babasından ve fakih amcalarından bu zengin mirâsı tevârüs etmiştir. Yahya b el-Hüseyin Irak'da Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden Ebu'l Kâsım el-Belhî ile görüşmüş ve ondan kelim dersi almıştır. Aynı zamanda Yahya

14 el-Murâdî, Muhammed b. Mansûr, *Kitâbu'z-Zikr*, tahk.: Muhammed Yahya Salim İzzân, Mektebetu Bedr, bs. I, San'a 1417/1997, Yahya Salim İzzân'ın mukaddimesi, s. 11

15 el-Murâdî, *Kitâbu'z-Zikr*, mukaddime, s. 8.

16 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifîn*, s. 1000.

17 *Kitâbu'z-Zikr*, mukaddime, s. 32.

18 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifîn* s. 1103.

19 Abdulfettah Şayif Nu'man, *el-İmamu'l-Hâdî Yahya b. el-Huseyin Valiyen ve fakihen ve mücahiden*, yy. ts., s. 68-69.

b el-Hüseyin burada Ebu Hanife'nin ashâbı ile görüşmüş ve onlardan da fıkıh dersleri almıştır.²⁰

Yemen'de Zeydiyye mezhebini yerleştiren ve Zeydî bir devlet kuran odur.²¹

Eserleri

Câmiu'l Ahkâm fi'l-Halâli ve'l-Harâm

Adından da anlaşılacağı üzere fıkha dair bir eserdir. İmam Yahya b el-Hüseyin bu eserini Medine'de yazmaya başlamıştır. Ali b. Hasan b. Ahmed bu eseri toplamış ve onu bablara ayırmıştır. Ahmed b. İbrahim eş-Şerafi de bu kitaba büyük bir şerh yazmıştır.²² Asıl eser *Kitabu'l Ahkam fi Beyani'l-Halali ve'l-Haram* ismi ile 1990 tarihinde San'a'da Mektebetu Yemeni'l-Kubra tarafından iki cilt olarak yayımlanmıştır.

Kitabu'l Muntehab

Zeydiyye fikhî ile ilgili olan bu kitap Dâru'l Hikmeti'l-Yemâniyye tarafından 1993 tarihinde San'a'da basılmıştır. Bu eser Yahya b. el-Hüseyin'in rivayet ettiği hadisleri içermektedir. Ayrıca eser Yahya b. el-Hüseyin'in hadislerin metnine yönelik yaptığı eleştirileri ihtiva etmektedir.

Kitâbu'l Funûn

Bu kitap imam Yahya b. el-Hüseyin 'in talebesi Muhammed b. Süleyman el-Kûfi'nin sorduğu sorulara verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Kitâbu'l Funûn Kitâbu'l Muntehab'la birlikte basılmıştır.

İmam Yahya b. el-Hüseyin 'in Kitâbu'l Ahkâm ve Kitâbu'l Muntehab'da rivayet ettiği hadisler *Duraru'l-Ehadisi'n-Nebeviyye bi'l-Esanidi'l-Yahyeviyye* ismi ile Muhammed b. Hamza (ö. 560/1164) tarafından bir araya getirilmiştir. Bu eser çağdaş zeydî âlim Abdullah b. Hamûd el-Izzi tarafından tahkik edilerek 2002 tarihinde San'a'da Müessesetu imam Zeyd b. Ali tarafından basılmıştır. Eserde 395 hadis yer almaktadır.

8-Furat b. İbrahim el-Kûfi ve Eserleri

Üçüncü asrın muhaddislerinden biri de Furat b İbrahim el-Kûfi'dir. Kûfe ehlinin olan Furat b. İbrahim âlim, hafız, müfessir, muhaddis, musnid unvanları ile anılmaktadır. Kendi zamanında muhaddislerin üstazı olduğu söylenmiştir. Ahmed b. Salih el-Hemedâni, İsmail b. İbrahim el-Fârisî, el-Hasan b. Ali, el-Hasan b. el-Hakem, Muhammed Mansur el-Muradî ve başkalarından rivayet etmiştir.²³

Furat b. İbrahim'in *Tefsîru Furat el-Kuifi* ve *Kerras fi Zikri Sebbi ehl-i İsfahan li Ali aleyhisselam* isimli iki eseri kayıtlarda yer almaktadır. Bu eserlerden çok meşhur bir tefsir olan *Tefsîru Furat 777* hadis içermektedir. Zeydiyye'nin en eski ve ana kültür kaynaklarından sayılmaktadır. Ehl-i beyt hakkında nazil olduğu iddia

20 Abdulfettah, *age*, s. 77, 78

21 *age*, ay

22 *age*, s. 99

23 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifin* s. 751

edilen âyetler tefsir edilmiştir. Tahran'da Muhammed el-Kâzım'ın tahkiki ile hicri 1410 tarihinde 719 sayfa olarak basılmıştır.²⁴

Hicri üçüncü asırda yer alan diğer zeydî muhaddislerden bazıları şunlardır: Ahmed b. Subayh el-Esedî (ö. 200/815), Abdülmelik b. Abdirrahman ez-Zimârî (ö. 200/815), bu zatın *el-Musned fi'l-hadis* adlı bir eseri bulunmaktadır. Ahmed b. Hasan et-Temâr (ö. 203/818) bu zatın da *Kitabu'n-Nevadir* adlı bir eseri bulunmaktadır. Ali b. Musa er-Rıza (ö. 203/818), Yahya b. Âdem el-Kuraşî (ö. 203/818), Hüseyin b. Ulvan el-Kelbî (ö. 210/825), Nâsır b. Muzâhim el-Kûfî (ö. 212/827), Ubâde b. Zıyâd el-Esedî (ö. 231/845) ve diğerleri.

9-Muhammed b. Süleyman el-Kûfî

Muhammed b. Süleyman el-Kûfî (ö. 322/933) hicri 255 tarihinde Kufe'de doğmuş ve burada çok sayıda âlimlerden dersler almıştır. Yaşadığı asırda bulunan hadis hafızlarından çok sayıda hadis dinlemiştir. Bunlardan biri Muhammed b. Mansur el-Muradî'dir. Muhammed b. Süleyman, imam Yahya b. el-Hüseyin 'e destek verenlerdendir. Irak'dan Yemen'e ona yardım etmek için hicret etmiş ve ona Yemen'de kadılık yapmıştır. Pek çok eseri vardır. Bu eserlerinden bazıları şunlardır: *Kitabu'l Muntehab*, *Kitabu'l Berahîn*, Hz. Peygamber'in mucizeleri ile ilgilidir. El yazması olarak mevcuttur. *Kitabu'l-Menakıb*, bu eser Muhammed Bakır el-Mahmûdî'nin tahkiki ile ihya-u sekafeti'l-islâmiyye tarafından 1412 tarihinde üçüncü cildi fihrist olmak üzere iki cilt halinde basılmıştır. Çoğu kütüb-ü sitte ravilerinden oluşan üç bin müsned hadis içermektedir. El yazması halinde bulunan diğer iki kitabı da *Kitabu'l Kavl* ve *Kitabu'l-Meviza ve'l Adab*'tır. Hicri 322 tarihinde vefat etmiştir.²⁵

Dördüncü asırda yer alan diğer zeydî muhaddislerden bazıları şunlardır: İbrahim b. Ömer es-San'anî (ö. 300/912), en-Nâsır lil-Hakk el-Hasan b. Ali el-Utrûş (ö. 304/916), Ca'fer b. Muhammed el-Hasenî (ö. 308/920), Ahmed b. Ubeydullah es-Sekâfî (ö. 319/931), Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (ö. 332/943) ve diğerleri.

10-Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî ve Emâlî'si

Beşinci asrın Zeydî muhaddislerinden imam Müeyyed Billah Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1020) eserleri ile bu asra damgasını vurmuştur. Hicri 333 tarihinde Taberistan'da doğan Ahmed b. Hüseyin dil âlimi, rivâyet ve dirâyette hadis münekkidi olarak tanınmış kelim ve usûl-u fıkıh ilimlerinde meşhur olmuştur.²⁶

Kitabu'l-Emali, Kitabu'n-Nubuwwat

İsbatu Nubuwweti'n-Nebi ismi ile Halil Ahmed İbrahim'in tahkiki ile Dâru'l-Bâz es-Suudiyye tarafından basılmıştır.

Kitabu't-Tecrid; Yahya b. el-Hüseyin 'in ve dedesi Kâsım er-Rassî'nin fıkını içermektedir.

24 el-Vecih, *age*, ay

25 el-Vecih, *age*, s. 903, 904

26 *age*, s. 100

Kitabu Şerhu't-Tecrid; Zeydiyye'nin en meşhur ve en önemli kitaplarından. Bugün Yemen'de talebelere bu kitap okutulmaktadır. Dâru Usâme tarafından fotokopi olarak basılmıştır. Pek çok nüshaları olan bu eser üzerinde tahkik çalışması devam etmektedir.

el-İfâde fi'l-Fıkh; aynı zamanda *et-Tefriât* ismi ile de anılan bu kitap talebesi tarafından bir araya getirilmiştir. Kitap ile ilgili şerh, ta'lik ve ziyade çalışmaları yapılmıştır. El yazması olarak bulunmaktadır.

Kitabu'z-Ziyadat; fetvaları ve fikhî meseleleri içeren bu esere şerh, ta'lik ve ziyade çalışmaları yapılmıştır. El yazması olarak bulunmaktadır. *Kitabu Nakdi'l-imameti ala ibn-i Kubbeti'l-imam*, *Kitabu i'cazi'l-Kur'an fi ilmi'l-Kelam*, *Kitabu't-Tabsıra fi'l Usul*, el-Haruni'nin diğer eserleridir.

11-Hüseyin b. İsmal el-Curcânî ve Eserleri

Beşinci asrın diğer muhaddislerinden biri de Hüseyin b. İsmail el-Curcânî (ö. 420/1029)'dir. İmam, müctehid, muhaddis, hafız, edib, hatib, şair sıfatları ile anılmıştır. Kelam, lugat ve fıkıh ilminde zirveye ulaşmıştır. Kendi zamanındaki muhaddislerin meşhurlarından hadis rivayet etmiştir.²⁷

Bu eser zühd, kanaat, tevazu, rıza, şehvetlerden kaçınmak, ölüm ve kıyamet gibi islam ahlakı ile ilgili konuları Hz. Ali ve ehli beytten rivayet edilen haberlerle ele almaktadır. Müellif konuları ele alırken önce âyetlerle başlamakta, sonra Hz. Peygamber'in hadislerinden konu ile ilgili hadisleri seçmekte, daha sonra da Hz. Ali ve diğer ehl-i beyt imamlarının sözlerini, abid, zahid ve salihlerin hikmetli sözlerine yer vermekte geçmiş peygamberlerin sözlerinden yaşanmış ibret dolu olayları nakletmekte, bunların arkasından da her mevzu ile ilgili şürlere yer vermektedir.

Eseri tahkik eden Abdusselam el-Vecih eserde yer alan 1040 ricâlin terceme-i haline dair *Mu'cemu Ricâli'l-İtibar ve Selvetu'l-Arifin* ismi ile bir bölüm yazmış ve bu bölümü kitabın sonuna koymuştur.

12-Yahya b. el-Hüseyin el-Hârûnî

Beşinci asır Zeydî muhaddislerinden bir diğeri de Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyin el-Hârûnî (ö. 424/1032)'dir. Âlim, müctehid, muhaddis, hafız, mücahid unvanları ile nitelenen el-Hârûnî Taberistan'da hicrî 340 tarihinde doğmuştur. Babası muhaddis el-Hüseyin el-Hârûnî (ö. 340/951) kardeşi imam el-Müeyyed billah Ahmed b el-Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1020) olan Yahya el-Hârûnî ilim ve irfanla dolu bir ailenin içinde yetişmiştir.²⁸

13-Muhammed b. Ali el-Alevî

Beşinci asrın bir diğeri Zeydî muhaddisi Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Alevî (ö. 445/1053)'dir. Kûfe'nin fakihlerindendir. Çok rivayetleri olan el-Alevî en meşhur hafızlardan ve fıkıh ile hadisi cem edenlerin en güçlülerindendir. Erken

27 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifin*, s. 366

28 el-Hârûnî, Yahya b. el-Hüseyin, *Teyisiru'l-Matâlib fi Emâli Ebî Tâlib*, tahk.: Abdullah b. Hamûd el-İzzî, Muessesetu'l-imam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, bs. I, San'a 1422/2002, İzzî'nin Mukaddimesi, s. 26; el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifin*, s. 1121

yaşlarda hadis dinlemiş ve Hafız ibn-i Ukde'nin bütün talebelerine yetişmiştir. Daha sonra Bağdat'a ilim için rihlet etmiştir. Bağdat âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra Kufe'ye dönüp kendini tedris ve telife adanmış, kısa zamanda ilim ve hadis rivayetine talib olanların yöneldiği bir kişi olmuştur. Ebû Abdillâh el-Alevî hicrî 445/1053 tarihinde Kufe'de vefat etmiştir.²⁹

Onun *Kitabu'l-Ezan* isimli eseri ezanda yer alması gerektiği iddia edilen "Hayya ale hayri'l amel" sözü hakkında 197 müsned hadis içermektedir. Kitap dört bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hz. Peygamber asrında "Hayya ale hayri'l-amel" sözü ile ilgili rivâyetler yer almaktadır. İkinci bölümde, sahâbe asrında bu sözün yer alışı, üçüncü bölümde tâbiîn asrında bu sözün yer alışı, son dördüncü bölümde ise ehl-i beyt nazarında bu sözün yeri rivâyetlerle ele alınmaktadır. Ekler bölümünde Kâsım b. İbrahim er-Rassî'den, onun torunu imam Hâdî Yahya b el-Hüseyn ve Nâsır el-Utrûş'dan bu konu ile ilgili rivâyetler zikredilmektedir.

Müellif Muhammed b. Ali el-Alevî'nin bu eseri, Muhammed Yahya Sâlim İzzan tahkiki ile Merkezi Bedri'l-ilmî ve's-Sekafî tarafından 1997 tarihinde San'a'da basılmıştır.

B-ZEYDİYYE'YE GÖRE SÜNNET

Burada Zeydiyye mezhebinin önde gelen imamlarının sünnet hakkındaki görüşleri verilecektir.

Kâsım er-Ressî Sünnet'in bir aslı bir de fer'i olduğundan söz eder. Buna göre Rasûl'un lisanından gelen ve kible ehli arasında üzerinde icma edilen haberler Sünnet'in aslını Rasûl'ün lisanından gelen ve üzerinde ittifak edilmeyip ihtilaf edilen haberler ise sünnetin fer'ini oluşturur. Bu sebeple er-Ressî, üzerinde ihtilaf edilen haberlerin Kitab'ın aslına, akla ve icmaya arz edilmesi görüşündedir.³⁰ er-Ressî sünneti Kur'an'dan ayrı olarak görmez. Kur'an ve sünnet birlikteliğine, Kur'an ve sünnet bütünlüğüne önem verir. er-Ressî'ye göre Rasulullah'ın sünneti Kur'an'da zikredilen lafız ve manadır.³¹ Yani sünneti bize aktaran haberler değerlendirmeye tâbi tutulacağı zaman Kur'an'da o haberi lafzî olarak destekleyen bir âyetin bulunması ya da Kur'an'ın içerdiği mana ile haberin uyum içerisinde olması gerekmektedir. Ayrıca Kâsım er-Ressî'ye göre sünnet, ibadetin nasıl yapılacağını (keyfiyet) gösteren bir alanla sınırlıdır. Ona göre Hz. Peygamber'in gelişi sebebi ibadetin nasıl olacağını tanıtmak (marife) içindir.³² Sünnet, lafız olarak "yapılması gereken şeyleri anlaşılır hale getirmek" anlamındadır. Zira arap lisanında "senne fülânun sünneten" sözü ile "bir şeyi açıklamak, iyi bir şey yapmak ve yaptığı o şeyde örnek alınmak" murad edilir. Aynı şekilde "senne Rasûlullah keza, keza.." sözünü söyleyen bir kimse de Rasûlullah'ın Allah'dan getirdiği şeyleri açıkladığını, daha net, daha belirgin hale getirdiğini kasetmektedir. Dolayısıyla Yahya b.

29 el-Vecih, *A'lâmü'l-Müellifîn*, ss. 945-946

30 er-Ressî, Kâsım b. İbrâhîm, *Mecmû'u Kutub ve Rasâil el-İmam Kâsım er-Rassî*, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, c. I-II, bs. I, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1422/2001, c. I, s. 631, 632

31 er-Ressî, *age*, c. I, s. 647

32 er-Ressî, *age*, c. I, s. 631

el-Hüseyin 'e göre kelime anlamından hareketle Sünnet "açıklanan hükümler, tafsilatlı bir şekilde izah edilmiş farzlar" dır. O'na göre açıklanan bu hükümler ve farzlar Allah'a aittir ve ondan gelmiştir. Çünkü Rasûlullah'ın Allah'ın dışında bir hüküm koyma ve emirde bulunma yetkisi bulunmamaktadır.³³ Bu sebeble Yahya b. el-Hüseyin 'e göre sünnet kelimesinin Rasulullah'a nispet edilmesi mecâzî anlamdadır. Rasûlullah'ın sünneti demek gerçekte Allah'ın sünneti demektir. Çünkü Allah farzları, helal ve haramı Cebrâil vasıtasıyla Rasûlullah'a bildirdiği gibi onlara dair açıklamaları da aynı şekilde Cebrâil vasıtasıyla bildirmiştir. Yahya b. el-Hüseyin 'e göre Hz. Peygamber ümmete kendiliğinden bir emir ve yasakta bulunamaz; ancak Allah'ın emrettiğini emredebilir, onun yasakladığını yasaklayabilir.³⁴ Hz. Peygamber kendinden olmak üzere sadece ibadete, namaza ziyade olarak bir takım nafil fiiller koyabilir. Bu fiilleri yapmayı terk etmekte herhangi bir ceza bulunmamaktadır. Vitir namazı, turnakları kesmek, saçı traş etmek, misvak kullanmak, sakal bırakmak, bıyıkları kesmek ve bunun dışındaki fiiller bu grup sünnete örneklerdir. Yine farz namazların dışında kılınan namazlar bu gruba giren sünnetlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber ahlakın ve edebin yerleşmesi için bazı tazirlerde bulunabilir. Tazir ile ilgili tercihleri olabilir.

Yahya b. el-Hüseyin 'e (ö. 298/910) göre Kitap, Allah'ın vahyinden onun hükümlerinden bir parçayı (cüzü) oluşturur, sünnet de bu hükümlerin açıklayıcısı olarak vahyin ikinci parçasıdır. Kitap gece gündüz okunduğu ve onunla ibadet yapıldığı için "kur'an" diye isimlendirilmiştir. Vahyin Kitap'da yer alan asıllarını açıklayan (furu'), mücmelini tefsir eden, hükümler de vahiydir ancak vahyin bu kısmı sünnet adı ile anılmıştır. Bu isimlendirme lügat açısından en uygun isimlendirmedir. Çünkü sünnet açıklamak anlamına gelmektedir.³⁵

Zeydiyye'nin önemli isimlerinden bir diğeri de Hâkim el-Cüşemî'dir. Şimdi onun sünnet hakkındaki görüşlerine yer vereceğiz:

Klasik dönem Zeydî âlimleri arasında yer alan Hâkim el-Cüşemî (ö. 493/1099) de kendinden önceki Zeydî âlimler gibi Sünnet'i dinin temel delilleri arasında zikretmektedir.³⁶ Tabii ki Zeydiyye'nin alâmet-i fârikası olan akıl, temel deliller içerisinde önceki âlimlerde olduğu gibi el-Cüşemî'de de birinci sırada yer almaktadır. Zira el-Cüşemî'ye göre de şer'î deliller akıl, Kitap, Sünnet ve İcma'dır.³⁷ Görüldüğü gibi er-Ressî'den (ö. 246/860) Hâkim'e (ö. 493/1099) kadar dinî deliller aynı sıralama ile zikredilmiş, aklın etkin rolü devam ettirilmiştir.

Hâkim'e göre Hz. Peygamber'in din adına söylediği sözler, yaptığı fiiller, hüccettir. Sahabeden itibaren âlimler hükümlerin bilinmesinde Hz. Peygamber'in sünnetine müracaat etmişler ve onu delil olarak kullanmışlardır.³⁸ Hâkim el-Cüşemî'ye göre sünnet mütevâtir olarak nakledilen ve Hz. Peygamber'den sahih

33 Yahya, *age*, s. 469

34 Yahya, *age*, s. 469, 470

35 Yahya, *age*, s. 478

36 el-Cüşemî, Hâkim Ebû Sa'd Muhsin b. Kerâme, *Tahkîmu'l-Ukûl fi Tashîhi'l-Usûl*, tahk.: Abdusselam b. Abbas el-Vecih, Muessesetu'l-imam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, bs. I, San'a 1421/2001, s. 33

37 el-Cüşemî, *age*, ay

38 el-Cüşemî, *age*, s. 35

olarak nakledilen fiil ve sözdür. Sünnet kelimesi âhâd haberler için de kullanılmıştır. Ancak âhâd haberler fıkıh alanında (furu') hüccet olarak kullanılırsa da usûl-i'd-din alanında hüccet olamaz. Çünkü usûl-i'd-din alanının kesin bilgiye dayanması gerekmektedir.³⁹

Bu sebepledir ki, el-Çüşemî, açık bir biçimde teşbih ifade eden, akıl ve Kur'an'a muhalif olan haberleri kesinlikle mevzû' kabul etmiş ve bu haberlerin Hz. Peygamber'e nispet edilmesinin sahih olmadığını belirtmiştir.⁴⁰

C-ZEYDİYYE'YE GÖRE HABERİN TANIMI ÇEŞİTLERİ VE BİLGİ DEĞERİ

1-Haberin Tanımı

Zeydî usul-i fıkıh âlimlerinden İbnu'l Murteza haberi şöyle tanımlar: Haber: "Bir konuda bir şeye nispet edilerek bildirilen hüküm lafzıdır."⁴¹ "Herhangi bir konuda gerçeğe mutabık olsun veya olmasın her üç zamandan biri ile ilgili olarak bir başkasına nispet edilerek verilen hüküm lafzıdır"⁴²

2-Haberin Çeşitleri

Zeydî usul-i fıkıh âlimleri haberi üç kısma ayırmışlardır:

a. Doğruluğu kesin olarak bilinen haber

b. Yalan olduğu kesin olarak bilinen haber

c. Doğru ya da yalan olma ihtimali olan haber

Doğru veya yalan olduğu bilinmeyen haber-i vâhid bu grupta değerlendirilir. Bu haberin doğru olduğu zannedilir. Âdil ravinin haberi gibi. Veya haberin yalan olduğu zannedilir. Yalancının haberi gibi. Veya haberde tereddüd edilir. Mechul birinin haberi gibi.⁴³

3-Haberin Bilgi Değeri

Zeydî âlimler haberi bilgi değeri açısından kesin bilgi ifade eden haberler ve zann ifade eden haberler olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.

A. Kesin Bilgi İfade Eden Haberler:

1. Mütevâtir Haber:

a. Tanımı:

Mütevâtir kesin bilgi elde edilen bir topluluk tarafından aktarılan haberdir.⁴⁴ İki Zeydî âlimin eserinde mütevâtir bu şekilde tanımlanır. Bu eserlerden biri dokuzuncu asra ait olan *Minhâcu'l-Vusûl* diğeri on birinci asra ait olan *el-Fusûlu'l-*

39 el-Cüşemî, *age*, s. 35

40 el-Cüşemî, *age*, s. 92

41 İbnu'l-Murtaza, Ahmed b. Yahya, *el-Bahru'z Zahhâr el-Câmi' li-Mezâhibi Ulemâi'l-Emsâr*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmîyye, Beyrut 1422/2001, c. I, s. 255

42 İbnu'l-Murtaza, *el-Bahru'z Zahhâr* c. I, s. 255; Sârimu'd-din el-Vezîr, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 251

43 el-Vezîr, *el-Feleku'd Devvâr*, s. 196; el-Vezîr, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 252

44 İbnu'l Murtaza, *Minhâcu'l-Vusûl ilâ Mi'yâri'l-Ukûl fi İlmî'l-Usûl*, tahk.: Ahmed Ali Mutahhar el-Mâhizî, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, bs. I, San'a 1412/1992, s. 469, 470; el-Vezîr, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 253

Lu'luyye. Çağdaş zeydî âlim Ahmed b. Muhammed el-Vezir'in usûl-i fıkıh kitabı *el-Musaffa* da ise mütevâtir biraz daha ayrıntılı tanımlanmıştır. Usûl-i fıkıh ve hadis âlimlerine göre mütevâtir, yalan üzere birleşmeleri imkansız olan bir topluluğun benzer bir topluluktan naklettiği haberdır. Bu şekilde her dönemde haberin halkaları muttasıl ve eşit seviyededir. Böylece haberin kendisinden nakledildiği asıl kişilere haberin senedi muttasıl bir şekilde bağlanmış olur.⁴⁵ Ayrıca *el-Musaffa* müellifi, yaptığı tanımda çok önemli bir noktaya işaret eder. Âdeta tanımında yer alan bir topluluğun nasıl bir topluluk olduğuna açıklık getirir. Ahmed b. Muhammed Ali el-Vezir mütevâtiri şöyle tanımlar:

"Nakledenleri kafir ya da fasık dahi olsalar adet olarak yalan üzere bir araya gelmeleri imkansız olan bir cemaatin diğer bir cemaatten haberdır."⁴⁶

Ravilerinin çokluğu ile sıhhati bilinen mütevâtir hadise örnek olarak Ğadir-i Hum, Menzile hadisi (Hz. Ali'nin Hz. Peygamber yanında Harun aleyhisselam menzilesinde olduğunu belirten hadis), Ammar'ın öldürülmesi ile ilgili hadis, Hasan ve Hüseyin'in imametleri ile ilgili hadisler zikredilir.⁴⁷

İleride de temas edileceği üzere bu hadislerin mütevâtir olarak nitelendirilmesi problemlidir. Zira mütevâtirin tanımı ile uygunluk arzetmemektedir. Oysa mütevâtirin tanımında yer alan husus onun zarûrî bilgi ifade etmesidir. Ayrıca mütevâtiri nakleden topluluğun isnadın her tabakasından eşit sayıda olması gerekir. Mütevâtir diye adlandırılan hadisler genellikle sonraki tabakalarda meşhur olmuş hadislerdir.

b. Kabul Şartları:

Mütevâtir haberde tanımdakiler de dâhil bir takım şartlar ileri sürülmüş ve bu şartlardan biri eksik olduğunda haberin mütevâtir olmayacağı belirtilmiştir.⁴⁸ Ancak ileride görüleceği gibi bu şartlar konusunda da tartışmalar ve farklı görüşler belirtilmiştir. Mütevâtir haberde bulunması gereken şartlar şunlardır:

1. Kalabalık bir topluluk tarafından nakledilmesi
2. Müşâhedeye dayanan bir bilgi taşınması
3. Söz konusu topluluğun yalan üzere bir araya gelmesi mümkün olmayacak nitelikte bir topluluk olması
4. Haberin her iki tarafında (başında, sonunda) ve ortasında ravi sayısının eşit olması
5. Herhangi bir karineye, haber verenlerin adaleti gibi bir vasıtaya ihtiyaç hissetmeksizin bizzat haberin kendisinin bilgi ifade etmesi gerekir.

d. Bilgi Değeri

Zeydiyye mezhebine göre mütevâtir haber kesin bilgi ifade eder.⁴⁹ Mütevâtirin ifade ettiği bu kesin bilgi istidlâli değil zarûrî bir bilgidir. Bu görüş zeydiyyenin

45 İbnu'l Murtaza, *el-Bahru'z Zahhâr*, c. I, s. 255

46 Ahmed b. Muhammed Ali el-Vezir, *el-Musaffa fî Usûl-i'l-Fıkıh*, San'a 1376, s. 174

47 el-Vezir, *el-Feleku'd-Devvâr*, s. 195

48 İbnu'l Murtaza, *Minhâcu'l Vusûl*, s. 470

49 İbnu'l Murtazâ, *el-Bahru'z Zahhâr*, c. I, s. 255

dışında ayrıca Mutezilenin çoğu, Eşarî mezhebi, fakihler, muhaddisler tarafından da dillendirilmekte ve mütevâtirin zarûrî bilgi ifade ettiği, yani haberin bizâtihi kendisinden zarûrî bilginin hâsıl olduğu söylenmektedir.⁵⁰

Ayrıca Zeydî âlim İbrahim b. Muhammed'in (ö. 914/1508) *el-Fusulu'l-Lu'luyye* isimli usûl-i fıkıh kitabında zikrettiği önemli bir husus da göz ardı edilmemelidir. Mütevâtir haberin kesin bilgi ifade etmesinde sadece haberin geliş şekli, yani, ravilerinin çokluğu yeterli değildir. Haberin delâletinin de kesin olması delâleti kesin olan söz konusu haberin fiilen geliş şeklinin de mütevâtir olması gerekmektedir.⁵¹

2. Genel Kabul Görmüş Haber: Telakki'l-Hadis bi'l-Kabul

a. Tanımı: Ümmet içinde masumun sıhhatine hükmettiği haberdir. Bu haberin doğruluğu akıl ile bilinir.⁵² Tanımda yer alan 'masum' genel olarak ümmettir ya da ehl-i beyttir.⁵³ Çünkü ümmet hata üzere ictima etmez. Ehl-i beyt hakkında ise âyet-i kerimeler bulunmakta ve onları tezkiye etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in sünnetinde ehl-i beyt bilgi kaynağı olarak gösterilmektedir. Sakaleyn hadisi, nücüm hadisi gibi.⁵⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi Kâsım er-Rassi (ö. 246/860) sünnetin aslımı kible ehlinin icma ettiği haberler olarak kabul ederken sonradan ehl- beytin icması şeklinde bir anlayışın ortaya çıktığı görülmektedir.

b. Bilgi Değeri: Zeydî imamların çoğu, bazı usûl-i fıkıhçılar, Ebû Hâşim, Kadı Abdulcebbar, Gazzâlî, ve bazı muhaddisler genel kabul görmüş haberin mütevâtir gibi kesin bilgi ifade ettiğini söylemişlerdir. Cumhur ise zannî bilgi ifade ettiğini belirtmiştir. Ebû Tâlib ise hükmün başlangıcında kesin bilgi ifade ettiğini, bilinen bir nesh vâki olmuşsa o takdirde de kesin bilgi ifade etmeyeceğini söylemiştir.⁵⁵

B. Zan İfade Eden Haberler

1. Âhâd Haber:

a. Tanımı: Mütevâtir ve genel kabul görmüş olmayan habere âhâd haber denir. Böyle bir haberi âdil iki ravinin üstünde raviler de rivayet etse mütevâtir ve genel kabul görmüş olmayınca bu haber sadece meşhur ve müstefiz haber olmuş olur.⁵⁶ Âhâd haber sıhhati bilinmeyen haber şeklinde tarif edildiği gibi⁵⁷ zan ifade eden haber şeklinde de tanımlanmıştır. Çağdaş zeydî âlimler de âhâd haberi aynı

50 el-Vezîr, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 253

51 el-Vezîr, *age*, s. 252

52 el-Vezîr, *age*, s. 255

53 el-Vezîr, *el-Feleku'd Devvâr*, s. 195

54 Abdullah b. Hamud, *Ulûmu'l Hadis inde'z Zeydiyye ve Muhaddisin*, Müessesetü Zeyd b. Ali es-Sakafiyye, bs. I. San'a 1421/2001, s. 5, 6

55 el-Vezîr, *el-Feleku'd Devvâr*, s. 195,196; el-Vezîr, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 255

56 el-Vezîr, *el-Fusûlu'l-lu'luyye*, s. 209

57 el-Vezîr, *el-Feleku'd-Devvâr*, s.196; el-Mueyyed, Meccuddin b. Muhammed, *Levâmiu'l-Envâr fî Cevâmi'l-ulûm ve'l-âsâr ve terâcum uli'l-ilmi ve'l-enzâr*, tahk. Muhammed Ali İsâ, c. I-III, Merkezi Ehli'l-Beyt, bs. II, Sa'de 1422/2001, c. I, s. 354

şekilde tanımlamaktadırlar. Tevâtür derecesine ulaşmayan bir veya daha fazla kişinin naklettiği haber âhâd haberdır.⁵⁸

b. Kabul Şartları:

Âhad haberde bulunması gereken şartlar zeydî usûl-i fıkıh kitaplarında genelde iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, haberi nakleden ravide bulunması gereken şartlar ve haberin bizzat kendisinde, metninde bulunması gereken şartlardır. Bu şartlara ileride açıklık getirilecektir.

c. Bilgi Değeri: Âhad haberin bilgi değeri konusunda Zeydiyye içerisinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Görüşlerden biri âhâd haberin bilgi ifade edeceği yönündeyken, diğeri âhâd haberin bilgi değil zann ifade ettiği şeklindedir. Zeydiyye'den el-Mueyyed Billah Ahmed b. el-Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1020), Abdullah b. Hamza (ö. 614/1217), ibnu'l-Murtazâ (ö. 840/1436), Hüseyin b. el-Kâsım (ö. 1050/1640) âhâd haberin bilgi ifade ettiği görüşündedirler. Ancak bu zeydî âlimler her âhâd haberin bilgi ifade ettiğini de ileri sürmezler. Onlara göre bir âhâd haber bilgi ifade ederken bir başka âhâd haber bilgi ifade etmeyebilir.⁵⁹

Abdullah b. Hamza Allah Teala'nın filininin âhâd haberin bilgi ifade etmesi konusunda örnek olduğunu, âhâd haberin bilgi ifade ettiğini söylemede maslahatın söz konusu olduğunu dile getirmektedir. Ahmed b. el-Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1020) bilgi ifade eden âhâd haberin yaygınlık ve meşhurluğundan söz etmektedir. O, haberleri iki kısma ayırmaktadır. Buna göre haberlerden bazıları araştıran ve inceleme yapan kişi için bilgi ifade eder. Bazı haberler de genel olarak bilgi ifade eder. Mânevî mütevatir haber genel olarak bilgi ifade eden bir haberdır.⁶⁰

Âhad haberin bilgi değil zan ifade ettiğini söyleyenler ise Hüseyin b. Muhammed, Hasan b. Muhammed er-Rassâs (ö. 584/1188), imam Ahmed b. Yahya el-Murtezâ (ö. 840/1436), Ahmed Muhammed Lokman (ö. 1039/1629), Ali b. Salah et-Taberî'dir (ö. 1071/1660)⁶¹

Karîneli âhâd haber konusunda da Zeydiyye içinde farklı görüşler bulunmaktadır. Müeyyed billah Ahmed b. el-Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1020), Mansur billah Abdullah b. Hamza (ö. 614/1217) karîneli olmasa da haber-i vahidin bilgi ifade edeceğini söylemişlerdir.⁶² Ali b. Salah et-Taberî (ö. 1071/1660) ise karîneli haber-i vâhidin bilgi ifade edeceğini karîneli olmayan haberin ise bilgi değil zan ifade edeceği görüşündedir.⁶³ Bu görüşü ile Ali b. Salah, Nazzâm'ın görüşüne iştirak etmiş olmaktadır.

58 el-İzzî, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 35; İbn Lukman, Ahmed b. Muhammed, *el-Kâşifu li-zevî'l-ukûl an vucûhi maâni'l-Kâfil bi-neyli's-sual*, tahk. Murtaza el-Mahatvarî, Mektebetu Bedr, bs. I, San'a 1421/2000, s. 86, Murtaza el-Mahatvarî'nin 5 nolu dipnotu

59 İbnü'l Murtaza, *Minhâcu'l-Vusûl*, s. 575

60 *İsbâtu'n-Nubuvveti'n-Nebiyîy*, s. 149 naklen İsmail el-Vezir, *Mede'l-Ahz bi Haberi'l-Vâhid inde'z-Zeydiyye*, (Basılmamış master tezi) San'a ts., s. 334

61 et-Taberî, Ali b. Salah, *Şifâ-i Galilî's-Sâil ammâ Tahammuluhu'l-Kâfil*, Mektebetu'l-Yemenî'l-Kubra, c. I-II, bs. I, San'a 1408/1988, c. I, s. 45

62 Abdullah b. Hazma, *Safvetu'l-İhtiyâr fi usulî'l-fıkıh*, tahk. İbrahim Yahya ed-Dersi-Hâdi b. Hasan el-Hamezî, Merkezi Ehli'l-Beyt, bs. I, Sa'de 1423/2002, s. 177

63 et-Taberî, Ali b. Salah, *Şifâu Galil*, c. I, s. 46

Ahmed b. Yahya el-Murtezâ (ö. 840/1436), Hüseyin b. el-Kâsım'ın (ö. 1050/1640) temsil ettiği bu görüşe göre karîneli haber-i vâhid zan ifade eder.⁶⁴

Zeydî imamlara göre karînesi olmayan haberi vâhid kesin bilgi değil zann ifade eder.⁶⁵ Âhâd haber zann ifade eder.⁶⁶ Bazen bilgi ifade ettiği söylenmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Zâhiriyye karîne olmasa dahî haber-i vâhidin bilgi ifade edeceğini söylemiştir.⁶⁷ Nazzâm ve bazı Eşarîler de haber-i vâhidin karîne ile birlikte bilgi ifade edeceğini dile getirmiştir.⁶⁸ Haber-i vâhid doğruluğuna delalet eden karînelere sahip olduğunda usûl-i fıkıh âlimlerinin çoğuna göre râvî âdil olmasa da bilgi ifade eder ve tevâtüre eklenir. Karînelere sahip haber-i vâhidde râvinin adaletine değil bilakis karînelere bakılır.⁶⁹

e. Âhâd Haberle Amel: Zeydî imamlar ve zeydiyyenin çoğu özellikle Mu'tezile, Eş'ariyye ve ehl-i beyt imamları haber-i vâhidle amel etmenin caiz olduğunu söylemiştir. Kâsâniler, ve İmâmiyye'den bazıları ve Bağdâdiyye aklen haber-i vâhidle ibadet edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Haber-i vâhidle amel konusunda sahabe'nin icmai vardır. Abdurrahman b. Avf'ın Mecûsiler hakkındaki haberi gibi, Amr b. Hazm'ın diyet ve zekat ile ilgili yazısı gibi. Hamel b. Malik'in cenin hakkındaki haberi, Dahhak b. Sufyan'ın kocasının diyetinin kadına miras kalması haberi ve buna benzer birçok haber. Tâbiûn ve fakihler âhâd haberi kabul edip uygulamışlardır.⁷⁰

Zeydiyye âhâd haberi hadlerde kabul eder. Aynı şekilde Mutezile'den Kadı Abdulcebbar, Ebu'l-Hüseyin el-Basrî, imam Şâfiî, Ebû Yusuf, Ebû Bekir el-Cassâs (ö. 370/980) âhâd haberin hadlerde delil olarak kullanılacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak Ebu'l-Hasan el-Kerhî, hanefilerin çoğu ve Ebû Abdillâh el-Basrî ise hadlerde âhâd haberi kabul etmemişlerdir.⁷¹

Hadlerin dışında zekat ve keffaretlerin miktarları konusunda da Zeydiyye âhâd haberleri kabul etmiştir. Yine Hanefilerden el-Kerhî, Ebû Ali el-Cubâi, Ebû Abdillâh el-Basrî miktarların belirlenmesinde de âhâd haberleri kabul etmemişlerdir.⁷²

Zeydiyye âhâd haberi zann ifade ettiğinden dolayı itikâdî konularda kabul etmemiştir. Zeydî âlimlerden Abdullah b. Hamza (ö. 614/1217) itikadda âhâd haberle amel etmenin değil onu reddetmenin vacip olduğunu ifade eder.

Ancak âhâd haber aklın delâletine, Kitab'ın muhkemine ve mütevâtir sünnete uygun olursa kabul edilir. Ancak böyle bir durumda âhâd haber delil olarak de-

64 İbnu'l Murtaza, *Minhâcu'l Vusûl*, 477; Geniş bilgi için bkz. İsmail el-Vezir, *Mede'l-Ahz bi Haberi'l-Vahid*, s. 333-338,

65 İbnu'l Murtaza, *el-Bahru'z Zahhâr*, c. I, s. 255; el-Vezir, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 290

66 el-Vezir, *el-Feleku'd-Devvâr*, s. 196; Behrân, *Metnu'l Kâfil*, s. 10; Ahmed b. Muhammed, *el-Musaffa*, s. 187

67 İbnu'l Murtaza, *el-Bahru'z Zahhâr*, c. I, s. 256

68 İbnu'l Murtaza, *el-Bahru'z Zahhâr*, c. I, s. 256; *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 256

69 Ahmed b. Muhammed, *el-Musaffa*, s. 187

70 İbnu'l Murtaza, *el-Bahru'z Zahhâr*, c. I, s. 260; Ahmed b. Muhammed, *el-Musaffa*, s. 186

71 Abdullah b. Hazma, *Safvetu'l-ihhtiyar*, s. 211; İbnu'l Murtaza, *Mi'yâru'l-Ukûl*, s. 536; el-Vezir, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 257; el-Basrî, Ebu'l-Huseyn, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, nşr. Halil Meys, Dârul-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1983, c. II, s. 96

72 Abdullah b. Hazma, *Safvetu'l-ihhtiyar*, s. 212; İbnu'l Murtaza, *Mi'yâru'l-Ukûl*, s. 536; el-Basrî, Ebu'l-Huseyn, *el-Mu'temed*, c. II, s. 96; el-Vezir, *el-Fusûlu'l-Lu'luyye*, s. 300

ğil konuyu tekid etme, güçlendirme açısından kullanılır, âhâd haberin müstakil olarak delâletine itimad edilmez. Bunun dışında âhâd haber itikadda yer alan bir asla aykırı olduğu halde; şâyet tevil etmek ve onu itikâdi asla uygun hale dönüştürmek mümkün ise tevil etmek gerekir. Bu şekilde haber kabul edilir. Ancak yapılan tevil de zorlama bir tevil olmamalıdır. Zorlama tevil söz konusu ise haber reddedilir. Rû'yet ve müşriklerin çocuklarının azap görecekleri ile ilgili haberler Zeydiyye'nin kabul etmediği itikâdi konularla ilgili haberlerdir.⁷³

D. HABERİN MUHTEVASI İLE İLGİLİ ŞARTLAR

Bu konu usûl-i fıkıh âlimlerinin üzerinde durdukları en önemli konulardan dır. Onlar âhâd yolla gelen haberin içeriğini de dikkate almışlardır. Haberin içeriği dikkate alınarak âhâd haberlerden hangilerinin alınıp hangilerinin alınmayacağı konusunda ihtilaf edilmiştir. Zeydi imamlara ve cumhura göre haberin içeriği ilmî bir muhtevayı taşıyorsa ve bu muhteva haberin başlangıcından itibaren inanç konuları gibi herkes tarafından bilinmesi gereken (umum belva) bir mahiyet arz ediyorsa, bu mahiyetteki bir haber kabul edilmez. Yine aynı şekilde, ilmî ya da amelî bir muhtevada olan haber şeriatın asılları ile ilgili bir konu taşıyorsa o takdirde de bu haber kabul edilmez. İmamiyye ve Zeydi fırkalardan Bekriyye ve bazı muhaddisler bu esasa muhalefet etmişler ve bu içerikte olan âhâd haberlerin de kabul edileceğini söylemişlerdir.⁷⁴

Bu mahiyette olan bir haber eğer başlangıçtan itibaren değil de sonradan şöret bulmuş ve herkes tarafından bilinir olmuşa şeriatın delilleri bu haberi onaylarsa kabul edilir. Tek başlarına bu haberin bir hücciyeti yoktur. Eğer haber bu delillere muhalif olursa red edilir. Ancak tevili mümkünse tevil edilir. Herkes tarafından bilinmeyen ve amelî konularla ilgili olan örneğin, rükûda ellerin kaldırılması ve besmelenin açıktan okunması gibi herkes tarafından bilinmesi gereken bir karakterde olan haber de Zeydi imamlar ve cumhura göre böyledir. Bazı Hanefiler ise bu haberleri kabul etmemişlerdir.⁷⁵

Amelî bir muhteva taşıyan âhâd haber usûl-i mukarrara denilen Kitap, Sünnet ve malum icmaya aykırı gelirse şâyet bu haberi bunları tahsis ettiğine hamletme imkanı varsa kabul edilir. Eğer haber ilmî bir muhteva taşıyorsa muhtar olan görüşe göre kabul edilmez.⁷⁶

Rivayet edilen her haberin bir anlam içermesi gerekir. Veya tevili mümkün olmayacak şekilde o haberi aklın kabul etmesi ya da bazı sıfat ve benzeri hadislerde olduğu gibi rivayetin vehim taşımaması gerekir. Ya da Ahaberin ilmî ve şerî bir hüküm taşıması gerekir. Ya da amelî bir hüküm ihtiva etmelidir. Eğer bu özellikler haberde yer alırsa o zaman haber kabul edilir.⁷⁷

73 Abdullah b. Hamza, *Safvetu'l-ihytıyar*, s. 203; İbnu'l-Murtaza, *Mi'yâru'l-Ukûl*, s. 514, 515; İbn Lukman, *el-Kâşif*, s. 45; et-Taberî, *Şifâu Ğalil*, c. I, s. 51, 52

74 el-Vezîr, *el-Fusulu'l-Lu'luyye*, s. 304

75 el-Vezîr, *age*, s. 265, 266

76 el-Vezîr, *age*, s. 266

77 el-Vezîr, *el-Feleku'd-Devvar*, s. 200

E. ZEYDİYYE'DE METİN TENKİDİ

A. Klasik Zeydiyye

Zeydiyye'de metin tenkidi faaliyeti İmam Zeyd ile (ö. 122/739) başlamaktadır. İmam Zeyd, kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları içeren *er-Risaletü'l-Medeniyye* isimli risâlesinde, rivayetlerde hakka muhalif bir şey görüldüğünde bunu kabul etmemelerini söylemektedir. Hak Kur'an-ı Kerim'dir. Rivayetler Kur'an ölçü alınarak değerlendirilmelidir. Aksi halde ümmetin dalâlete düşmesi sözkonusudur. İmam Zeyd bu anlayışını şu hadisle de delillendirmektedir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hadisi işittiğinizde onu Kur'an'a arz edin. Kur'an'da olan bendendir ve ben onu söylemişimdir. Kur'an'da olmayan ise benden değildir ve ben onu söylememişimdir ve ben ondan uzağımdır".⁷⁸

İmam Zeyd'in bu ifadelerine bakıldığında onun endişeli olduğu ve bir tehlikeyi sezdiği hissedilmektedir. Onun sezdiği tehlike "ümmetin dalâlete düşmesi" dir. İmam Zeyd bu tehlikenin de rivayetler yoluyla gerçekleşeceğini farkındadır. O, hakka aykırı olan şeylerin rivayet yoluyla ümmetin arasına sızabileceğini düşünmektedir. Tedbir olarak da Kur'an'a arz'ı rivayetlerin tenkidinde bir ölçü olarak kabul etmiştir.

İmam Zeyd'in haberlerin muhtevasına yönelik bu yaklaşımı kendinden sonra gelen Zeydî imamlar tarafından da devam ettirilmiştir. Örneğin, Kâsım er-Ressî (ö. 246/860) Hz. Peygamber'den gelen ve üzerinde ihtilaf edilen haberlerin Kitab'ın aslına, akla ve icmaya hamledilmesi gerektiği görüşündedir.⁷⁹

Kâsım er-Ressî'den sonra oğlu Muhammed (ö. 284/897) bu yaklaşımı devam ettirmiş, haberlerin değerlendirilmesinde akıl, Kitap ve icmayı kriter olarak kabul etmiştir.⁸⁰

Haberlerin metnine yönelik bu eleştirel yaklaşım Kâsım er-Ressî'nin torunu imam Yahya b. el-Hüseyin (ö. 298/910) tarafından daha da güçlendirilmiştir. İmam Hâdî diye bilinen Yahya görüşleri etrafında bir ekol oluşturmuş, Hâdeviyye denilen bu ekolün Zeydiyye üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu etki Zeydiyye'ye damgasını vurmuş, günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. İmam Yahya b. el-Hüseyin metin eksenli hadis tenkitçiliğinde sadece Kur'an'a arz kriterini değil, hadislerin akla, sünnete, dinin temel ilkelerine arzı gibi daha başka kriterleri de kullanmıştır.⁸¹ Yahya b. el-Hüseyin'in Yemen'de Zeydî devletini kurması ile bu yaklaşımı kök salmış, Yemen'de metin eksenli hadis tenkitçiliğinin temsilcisi olmuştur.

Yahya b. el-Hüseyin'in oğlu Muhammed babasının yolunu takip etmiş, haberler konusunda aynı eleştirel tutumu sürdürmüştür. O'na göre Kur'an'a aykırı ve onunla çelişen pek çok hadis bulunmaktadır.⁸²

78 Zeyd b. Ali, *Mecmu'u Kutubu ve Rasâilü imâm Zeyd*, s. 316

79 Kâsım er-Ressî, *Mecmu'u*, c. I, s. 631, 632

80 Muhammed b. Kâsım b. İbrahim er-Ressî, *el-Usûlu's-Semâniyye*, tahk.: Abdullah b. Hamud el-İzzî, Muessesetu İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Sa'de 1421/2001, s. 29, 75

81 Yahya b. el-Hüseyin, *el-Muntehab*, s. 154; *Kitâbu'l Helâli ve'l-Harâm*, c. II, s. 32

82 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 33

Ancak hicri 7. asırda bu eleştirel tutumda biraz değişiklik yapıldığını görüyoruz. Abdullah b. Hamza (ö. 614/1217) Kur'an ve Sünnet'e muarız olan haberin kabul edilebilecek şartları eğer taşıyorsa kabul edilebileceğini, şayet bu şartları taşıyorsa kabul edilemeyeceği düşüncesini dillendirir. O, Kur'an ve Sünnet'e muhalif olan haberin kabul edilmeyeceği konusunda delil olarak kullanılan sahabe icmasını sahih görmemektedir. Ona göre aslında aksi istikamette, yani Kur'an ve Sünnet'e muhalif olduğu halde sahabenin delil olarak kabul edip uyguladığı haberlerin olduğu konusunda icma bulunmaktadır. Abdullah b. Hamza Hz. Ömer'in Kur'an ve Sünnet'e muhalif olduğu halde Abdurrahman b. Avf'ın haberini kabul etmesini ve bu kabul karşısında sahabeden hiç kimsenin bu duruma karşı çıkmayışını örnek olarak göstermektedir. O, Hz. Ömer'in Fatıma binti Kays'ın haberini reddedişini, onun bir töhmeti ortadan kaldırma maslahatına yönelik olduğu şeklinde izah etmekte, haberin mücerred Kur'an ve Sünnet'e muarız olduğundan dolayı reddedilmediğini ileri sürmektedir.⁸³

Abdullah b. Hamza'nın bu görüşü ile metin tenkitçiliğinin zeydiyye içinde daha sınırlı ve kontrollü bir konuma dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu değişiklikte Sünnî etkiden söz edilebilir. Haberlere karşı eleştirel yaklaşım İbnu'l-Murtazâ (ö. 840/1436) gibi Zeydî âlimlerin eserleri ile bir müddet daha devam ettirilse de Zeydiyye içerisinde haberlere karşı eleştirel tutumunu büyük ölçüde değiştiren bir damar ortaya çıkmıştır. Bu damarın temsilcisi İbnu'l-Murtazâ'nın çağdaşı olan İbnu'l-Vezir (ö. 840/1436)'dir. Büyük bir kalamcı olan İbnu'l-Vezir ilmi tutumunda radikal bir değişiklik gerçekleştirmiş, hadiste Ahmed b. Hanbelî otorite kabul etmiş ve Yemen'de selefi düşüncenin tohumlarını atmıştır. Vezir ailesinden gelen Sârimuddin el-Vezir'in *el-Fusûlu'l-Lu'luyye'si* ile bu etki daha da artmıştır. Ancak bu etkiyi Zeydîlerin geneline yaymak doğru değildir. Zeydiyye içerisinde kadim imamların çizgisini devam ettiren damar her zaman bulunmuştur. Nitekim 10. asrın önde gelen Zeydî usulcülerinden Muhammed b. Yahya Behran (ö. 957/1550) da haberin kabul edilmesi için kesin bir delille çatışmaması gerektiğini, Kitap, Sünnet ve icmaya muhalif olan haberin reddedileceğini ileri sürmüştür.⁸⁴ XI. asrın önde gelen zeydî imam ve müctehidlerinden Kâsım b. Muhammed (ö. 1029/1619) haberin kabul edilmesi ile ilgili şartları sıralarken haberin Kitap'da bir şâhidi olması gerektiğini ifade etmiş ve Allah Teala'nın "Allah'a döndürün."⁸⁵ ve "bu kitap dosdoğru yolumdur. Bu Kitap'a uyun Kitap'ın dışındaki yollara uymayın ki sizi o yollar doğru yoldan ayırmasın"⁸⁶ âyetleri ile Hz. Peygamber'in "Benim hakkımda yalan söylenecek. Benden rivayet edilenleri Allah'ın Kitab'ına arz edin" hadisinin, haberlerin Kur'an'a arz edilmesi gerektiğine, Kitapta bir şâhidi olması gerektiğine delâlet ettiğini söylemiştir.⁸⁷ Ayrıca Kâsım b. Muhammed haberlerin Kur'an'a arz edilmesi ile ilgili müstakil bir bahis açtığı

83 Abdullah b. Hamza, *Safvetu'l-İhtiyar*, s. 208

84 Behrân, Muhammed b. Yahya, *Metnu'l-Kâfil*, tahk. Murtaza el-Mahatvarî, Mektebetu Bedr, bs. I, San'a 1422/2000, s. 11

85 en-Nisa, 4/59

86 el-En'am, 6/153

87 Kâsım b. Muhammed, *Mirkâtu'l Vusûl*, s. 21

el-İ'tisam adlı eserinde zeydî imamların Kur'ân'a arz ilkesi ile ilgili görüşlerine yer vermiş ve ancak Kur'ân'a uygun olan haberin kabul edileceğini belirtmiştir.⁸⁸

XI. asrın bir başka zeydî usul âlimi Ahmed b. Muhammed Lukman (ö. 1039/1629) da, Muhammed Behran'ın *el-Kâfil* isimli usûl-u fıkıh kitabına yazdığı şerhde bu temel esasa katılmış ve Kur'ân, Sünnet ve icmaya muhalif olan haberin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.⁸⁹ Muhammed Behran'ın *el-Kâfil* isimli usul eserine şerh yazan zeydî âlim Ali b. Salah et-Taberî (ö. 1071/1660) de haberin Kur'ân, Sünnet ve icma ile çatıştığında 'tevil edilme imkanı yoksa' şeklinde bir kayıtla kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.⁹⁰ Zeydî imam Muhammed b. İbrahim hadisi sika ravilerin rivayet etmesinin onun sıhhati için yeterli olmayacağını hadisin bir nassa dayanması gerektiğini, Kitab'a uyması gerektiğini belirtmiştir.⁹¹

Böylece Yemen'de tarihi süreçte Zeydiyye içerisinde farklı temayüllerin ortaya çıktığı söylenebilir. İbnu'l-Vezir (ö. 840/1436) ile tohumları atılan Zeydî-selefî çizgi onun ardından Mukbilî, Hasan Celalî, Emir San'anî, Şevkânî ile devam etmiştir. Bugün Yemen'de büyük ölçüde bu damar devam etmekte, cami derslerinde ve üniversitelerin çeşitli bölümlerinde Şevkânî, Emir San'anî'nin eserlerinin etkinliği görülmektedir. Bununla birlikte imam Zeyd'den, Kâsım er-Ressî'den, Yahya b. el-Hüseyin'den itibaren gelen kadim Zeydî imamların çizgisi de devam etmektedir. Çağdaş zeydiler kadim imamlarının eserlerini neşretmekte ve Zeydî tedrisatta bu eserleri okutmaktadırlar. Böylece çağdaş Yemen'de kadim Zeydî kültürünü devam ettiren zeydiler ile daha sonradan selefî çizgiyle sünüleşen zeydiler şeklinde iki çizgiden söz etmek mümkündür. Nitekim kadim Zeydî imamların çizgisini sürdüren çağdaş zeydiler selefî çizgide olan zeydileri "mütesennin" yani "sünüleşmiş" kişiler olarak tanımlamaktadırlar. Mahkeme-i Ulya (Yüksek Mahkeme) reisliğinden emekli olan kadı Muhammed İsmail el-Amrânî Yemen'de çok bilinen, saygı gösterilen bir âlimdir. Sabah ve akşam namazlarından sonra belirli günlerde cami dersleri yapmaktadır. Bu derslerde Şevkânî'nin Emir San'anî'nin eserlerini okutmaktadır. Kadim Zeydî çizgiyi sürdüren çağdaş Zeydî âlimler onun hakkında "mütesennin" demektedirler.

B. Çağdaş Zeydiyye

Yemen'deki çağdaş âlimler tıpkı geçmiş imamları gibi metin tenkidi konusunda aynı şeyleri düşünmektedirler. Birebir görüştüğümüz bütün zeydî âlimler hadis anlayışlarını metin tenkitçiliği üzerine bina ettiklerini söylemişlerdir. Çağdaş zeydî âlimlerin metin tenkitçiliğinde esas aldıkları temel ilke eskiden olduğu gibi yine hadislerin Kur'ân'a arz edilmesidir. Kendileri ile görüştüğümüz Bedrüddin el-Hûsi (yakın zamanda vefat etmiştir), Muhammed Hasan el-Ucrî, Abbas Müeyyed, Abdullah b. Hamûd el-İzzî, Muhammed Yahya Salim İzzân, Abdüsselam el-Vecih, İsmail el-Vezîr ve Murtaza el-Mahatvarî çağdaş Zeydî âlimlerden birkaçıdır.

88 Kâsım b. Muhammed, *el-İ'tisâm bi-habillâh'l-metin*, I-V, Mektebetu Yemeni'l-Kubrâ, bs. I, San'a 1408/1987, c. I, s. 17-27

89 ibn-i Lukman, *el-Kâşif*, s. 100, 101

90 et-Taberî, *Kitâbu Şifâu Galil*, s. 56

91 *Age*, c. I, s. 15

F. KLASİK ZEYDİYYE'DE METİN TENKİDİ ÖRNEKLERİ

1. Kur'ân'a Uygunluk veya Aykırılık

Metni Kur'ân'a uygun olduğu için kabul edilen bir hadis: "Bir mümin güzelce abdest alır sonra da namaz kılsa, Allah onun iki namaz arasında işlediği günahları bağışlar."⁹² İmam Yahya b. el-Hüseyin (ö. 298/910) "bu hadis Allah'ın kitabına muvafıktır" dedikten sonra şu âyeti zikretmektedir. "Ve gündüzün başında ve sonunda, bir de gecenin erken saatlerinde namazda devamlı ol, çünkü muhakkak ki iyi ameller kötü amelleri giderir, Allah'ı zikredenler için bir öğüt, bir hatırlatmadır bu"⁹³

Metni Kur'ân'a aykırı olduğu için kabul edilmeyen bir hadis: İmam Yahya b. el-Hüseyin süt emme yolu ile haramlık konusunda süt emme miktarı az veya çok olsun haramlığın gerçekleşeceği görüşündedir. O, ibnu'z Zübeyr tarafından rivayet edilen "bir iki emiş haram kılmaz"⁹⁴ hadisini sahih kabul etmez ve bu durumun caiz olmayacağını belirtir. Hz. Peygamber'in Kur'ân'a muhalif birşey söylemeyeceğini, Hz. Peygamber'den rivayet edilen bu sözün batıl ve muhal olduğunu belirtir.⁹⁵

Hicri 3. ve 4. asır zeydî eserlerinde yer alan şu ifadeler metin tenkidinde Kur'ân'a uygunluk veya aykırılığın, hadisin/haberin Hz. Peygamber'e aidiyetini belirlemede kullanılan bir kriter olduğunu açık bir şekilde göstermektedir:

"Kur'an, bu rivayeti tekit ve tashih etmektedir",⁹⁶

"Allah'ın şu sözünden bu hadisin sahih olduğu hükmüne vardım",⁹⁷

"Allah'ın kitabına muvafık olduğu için bu rivayetler sahihtir."⁹⁸

"Bu hadis batıldır, zira Kur'ân'ın şu âyetleri ile çelişmektedir",⁹⁹

"Bu hadis sahih değildir zira Kur'ân'a muhaliftir",¹⁰⁰

"Bu hadisin kitapta delili yoktur",¹⁰¹

92 Malik, *Muwatta*, tahk: Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır ty, Taharet 13 h. no: 87, c. II, s. 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned-i Ahmed*, tahk: Şuayb el-Arneût, Müessesetü'r-Risâle, bs. II, yy. 1999, h. no: 8947, c. 14, s. 509, h. no: 17054, c. 28, s. 289, h. no: 22704, c. 37, s. 377; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992; h. no: 244, c. I, s. 215, ibn-i Mâce, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır ty, c. I, s. 441; Muhammed b. İsâ, et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, c. V, s. 569; Ahmed b. Şuayb en-Nesâi, *Sünen-i Nesâi*, tahk: Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, bs. II, Halep 1986, c. I, s. 103; Muhammed b. İshâk, ibn-i Huzeym, *Sahih-i İbn Huzeyme*, tahk: Muhammed Mustafa el-Azâmi, Mektebetü'l-İslâmi, Beyrut 1970, c. II, s. 374

93 el-Hüd, 11/114

94 *Müslim*, Rada' 5, h. no: 3545, c. 10, s. 25, et-Tirmizî, *Sünen*, Rada' 3, h. no: 1146, c. 4, s. 238; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, h. no: 24251, c. 7, s. 138; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'âs, es-Sicistânî, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut ty, h. no: 2067, c. 6, s. 69; Muhammed b. Hibban el-Bustî, *Sahih-i İbn-i Hubban*, tahk: Şuayb el-Arneût, bs. II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, h. no: 4146, c. 4, s. 356; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâki; *Sünenü'l-Kübra*, Meclisu Dâriretü'l-Maârif, bs. I, Haydarâbâd 1344, h. no: 15923, c. 11, s. 452; ibn-i Mâce, *Sünen*, h. no: 1997, c. 1, s. 624, Ali b. Ömer, ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, tahk: Abdullah Hâşim Yemâni, Dâru'l-Ma'rif, Beyrut 1966, h. no: 4273, c. 4, s. 103

95 Yahya b. el-Huseyin, *Muntehab*, s. 474

96 Yahya b. el-Huseyin, *Muntehab*, s. 22

97 *Age*, s. 133, 134, 381

98 Yahya b. el-Huseyin, *Ahkâm*, c. I, s. 23, c. II, s. 146

99 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. II, s. 621

100 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. II, s. 607

101 *Age*, ay

“Allah'ın âyetini işiten Hz. Peygamber nasıl olur da böyle bir şey söyler”,¹⁰²

“Şayet hadiste ifade edildiği gibi bu haram olsa idi, Allah bunu Kitabı'nda zikrederdi”¹⁰³,

“Bu rivayetler Kur'an'a muvafık olmadığı için sahih değildir”,¹⁰⁴

“Kitapla çatıştığına rivayetler niçin sahih olsun”,¹⁰⁵

“Hz. Peygamber Allah'ın kitabına muhalif bir şey söylemez”¹⁰⁶

Muhaddislerin hadis tenkitçiliğinden büyük oranda ve bariz bir şekilde ayrı olan bu ifadeler, klasik dönem Zeydi âlimlerinde metin eksenli hadis tenkitçiliğini göstermesi bakımından önemlidir.

2. Sünnete Uygunluk veya Aykırılık

Yahya b. el-Hüseyn'in oğlu Muhammed b. Yahya da babasının yaptığı gibi benzer manadaki hadisleri bir araya getirerek hadislere uygunluk gerekçesi ile kendisine sorulan hadis hakkında sahih hükmünü verir. Örneğin, “kıskaçlık imandan, ifşa etmek nifaktandır”¹⁰⁷ hadisi hakkında Muhammed b. Yahya Hz. Peygamber'in bu söz ile doğru söylediğini zira bu konuda Hz. Peygamber'den rivayet edilen aynı manada hadislerin bulunduğunu ifade eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah kıskananları sever” Yine Muhammed b. Yahya kıskanmanın faziletli bir iş olduğunu, koruyucu bir yönünün bulunduğunu dile getirir.

Muhammed b. Yahya'ya Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadis sorulur: “Ateşin değdiği yemekten ötürü abdest alın”¹⁰⁸ Muhammed b. Yahya ehl-i sünnetin böyle bir hadis rivayet ettiğini, ancak kendisine göre bu hadisin sahih olmadığını söyler. Muhammed b. Yahya gerekçe olarak yemekten sonra abdest alınmasını ifade eden hadisin Hz. Peygamber'in sünneti ile çeliştiğini belirtir.¹⁰⁹ O'nun sünnet dediği Hz. Peygamber'in fiilidir. Hz. Peygamber'e kızartılmış bir koyunun omuzundan bir parça ikram edilmiş, Nebî aleyhisselam da abdestli olduğu halde bundan yemiş ve daha sonra kalkıp namaz kılmıştır.¹¹⁰

Sonuç olarak;

“Bu hadis Hz. Peygamber'in sünneti ile çelişmektedir”,¹¹¹

102 Yahya b. el-Huseyin, *Ahkâm*, c. I, s. 188

103 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 296

104 Yahya b. el-Huseyin, *Muntehab*, s. 25, 26

105 Yahya b. el-Huseyin, *Muntehab*, s. 46

106 Yahya b. el-Huseyin, *Muntehab*, s. 474

107 Abdurrezzak b. Hemmâm, *Musannefu Abdurrezzak*, tahk: Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Mektebü'l-İslâmî, bs. II, Beyrut 1403, h. no: 20586, c. 10, s. 409, el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kubra*, Cima'u men Teceveze 26, h. no: 21489, c. 15, s. 332,

108 Abdullah b. Muhammed, ibn-i Ebî Şeybe, *Musannef*, tahk: Muhammed Avâme, Dâru'l-Kible, yy. ty, Tahare 62, h. no: 549, c. 1, s. 681, *Müslim*, Hayz 23, h. no: 739, c. 4, s. 37; Ahmed, *Müsned*, h. no: 2465, c. 1, s. 449; *et-Tirmizî*, Tahâret 58, h. no: 79, c. 1, s. 228; en-Nesâî, Tahare 116, h. no: 187, c. 1, s. 105; Abdullah b. Abdirrahman, ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, tahk: Fevvez Zemreli-Hâlid es-Seb'ul'l-Alemî, Dâru'll-Kütübü'l-Arabî, Beyrut 1407, Salat ve't-Tahâre 50, h. no: 731, c. 1, s. 185

109 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 119

110 *Muvatta*, Tahâret 13, h. no: 47, c. 1, s. 57; el-Buhârî, *Sahih*, Vudu 50, tahk: Mustafa Dib, Dâru İbn-i Kesir, bs. III, Beyrut 1987h. no: 207, c. 1, s. 85; *Müslim*, Hayz 24, h. no: 744, c. 4, s. 38; *Ebü Dâvûd*, Tahâret 75, h. no: 190, c. 1, s. 326; Ahmed, *Müsned*, h. no: 1997, c. 1, s. 374

111 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 119

"Bu hadis sahihtir, zira Hz. Peygamber hayatında böyle yapmıştır",¹¹²

"Bu hadis diğer hadisin batıl olduğunu gösteren bir delildir"¹¹³

şeklindeki açık ifadelerde de görüldüğü üzere metin tenkidi yapılırken Hz. Peygamber'in tatbikatı ve Hz. Peygamber'e aidiyeti kabul edilen başka hadisler birer kriter olarak kullanılmıştır.

3. Akla Aykırılık

Yahya b. el-Hüseyin farz namazlarda secde âyetinin okunmasından hoşlanmamaktadır. Zira secde âyetinin okunup secde edilmesi ile namaza bir fazlalık getirilmiş olmaktadır. İmam Yahya'nın bu konudaki temel görüşü şudur: Farz olan namazdan bir şeyi eksiltmek uygun olmadığı gibi, bir şeyi ona ilave etmek de uygun değildir. İmam Yahya bu konuda ehl-i sünnetin farklı görüşte olduğunu ve kendisinin farz namazlarda secde âyetinin okunması ile ilgili rivayetlere iltifat etmediğini ve bu rivayetler aklın delillerine göre sabit olmadığı için Hz. Peygamber'den naklinin de sahih olmadığını söylemektedir.¹¹⁴

Muhammed b. Yahya'nın akli gerekçelerle reddettiği hadislerden bir diğeri de, ölümün mahşer günü bir koç gibi getirilip boğazlanarak yok olmasını anlatan hadistir. Muhammed b. Yahya bu hadisin sahih olmadığını ileri sürmüştür. O'na göre bu hadis gerçek olmayan şeylerin kendisine sokuşturulduğu, bazı avam ve cahil insanların rivayet ettiği bir hadistir. Zira o, bu gibi kişilerden bu hadis işitmiştir.¹¹⁵

İmam Muhammed b. Yahya'ya göre bu hadisin sahih olmamasının nedeni hadiste ölümün somut bir şeymiş gibi anlatılmasıdır. O'na göre ölüm ruhun cesetten çıkmasına, onun ayrılmasına verilen bir isimdir. Bu gerçekten uzaklaşarak bir kimse ölümü somut varlığı olan bir şey olarak takdim ederse cahillik etmiş olur. Ayrıca ahirette ölüm gerçekleşirse orası fena diyarı olmuş olur. Halbuki ahiret fena diyarı değil, bekâ yeridir. Hiç bir eşya orada fânî olmaz.¹¹⁶

Zeydiyye mezhebinde akıl da metin tenkidi kriterlerinden biridir. İlk dönem zeydi eserlerinde görülen;

"Bize göre bu rivayetlerin Rasulullah'dan nakli sahih değildir. Zira akli delillere göre bizzat bu rivayetler sabit olmamaktadır",¹¹⁷

"Bize göre bu rivayet sahih değildir. Zira biz bu rivayeti aklın ilkelerine uygun bulmuyoruz",¹¹⁸

"Aklın şahitliğine göre bu rivayeti doğru bulmadım"¹¹⁹ şeklindeki açık ifadeler aklın metin tenkidi bir kriter olarak kullanıldığını göstermektedir.

112 *Age*, c. I, s. 194

113 *Age*, c. I, s. 95

114 Yahya b. el-Huseyin, *Ahkâm*, c. I, s. 77

115 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 139

116 *Age*, ay

117 Yahya b. el-Hüseyin, *Ahkâm*, s. 96

118 Yahya b. el-Hüseyin, *Muntehab*, s. 154

119 Yahya b. el-Hüseyin, *age*, ay

4. Dinin Temel İlkelerine Uygunluk veya Aykırılık

Tıpkı diğer kriterlerde olduğu gibi bu kriterle de pozitif ve negatif tenkit yapılmış, dinin temel prensiplerine uygun olan hadisler kabul edilmiş aykırı olanlar reddedilmiştir. Örneğin, Yahya b. el-Hüseyin şöyle demektedir. “Rasulullah’dan gelen bu haber umarım sahihtir. Çünkü bu haber adalete, rahmete ve Allah’ın ih-san ve genişliğine daha yakındır”¹²⁰ onun bir başka ifadesi de şöyledir: “Bu hadis sahih değildir. Zira Hz. Peygamber merhametlidir, insanların yararını gözetir. Bu hadiste müslümanlara zarar bulunmaktadır”¹²¹

Dinin temel esaslarından biri de akaid konusunda belirlenen ilkelerdir. Zeydî akâidi tevhid konusunda tenzihe yani; Allah’ı her türlü beşerî sıfatlardan uzak tutmaya dayanmaktadır. Allah zât ve sıfatlarında hiç bir şekilde yaratılmışlara benze-mez. Bu esastan hareketle teşbih ve tecsim ifade eden haberler ya tevil edilir veya reddedilir. Örneğin, Ebû Razin el-Ukayli Hz. Peygamber’e “Ya Rasûlallah! Yeri göğü yaratmadan önce Allah neredeydi? diye sorar. Hz. Peygamber de altı ve üstü hava olan bir bulutta idi. Sonra arşını su üstünde yarattı”¹²² der. Muhammed b. Yahya bu hadisin batıl olduğunu söyler. Allah’ın bütün bunlardan münezzehe olduğunu belirtir. Oysa bu tür ifadeler Allah’a bir sınırlandırma ve eksiklik getirmektedir.¹²³

5. Arap Diline Olan Aykırılık

Zeydî imamlar hadis metninde yer alan dil problemlerinden hareketle de ha-disi tenkit etmişlerdir. Zira Hz. Peygamber’in çok düzgün, doğru ve güzel konuş-tuğu bilinmektedir. Arap dilini en iyi şekilde bilen ve konuşan Hz. Peygamber’in bozuk bir dil kullanması mümkün değildir. Bu gerçekten hareketle hadis metnin-de yanlış, çirkin ve anakronik kelime ve kavramların kullanılması hadisin sahih olmadığı yönünde bir delil olarak kullanılmıştır. Örneğin, Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber onun elini tutmuş ve aya işaret ederek “Bundan Allah’a sığın. Çünkü o gâsıktır”¹²⁴ demiştir. Zeydî imam Muhammed b. Yahya hadiste geçen “gasık” kelimesinin yanlış olduğunu, bu kelimenin gece anlamına geldiğini belirterek hadisin sahih olmadığını ifade etmiştir.¹²⁵

Bir başka örnekte zeydî imam Muhammed b. Yahya’ya “müminin ve imanın misali iki yakındır, dolaşır sonra yine kardeşine döner” hadisi hakkındaki gö-rüşü sorulur. Muhammed b. Yahya hadiste kullanılan kelimenin doğru olmadığını belirtir. Zira arapçada ‘el-ahiyye’ şeklinde bir kullanımın olmadığını belirterek “Bu bizim bilmediğimiz bir hadistir. Zira hadiste geçen kelime sahih olmayan bir kelimedir”. Arapça’da ‘el-ahiyye’ yoktur.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹²⁶

120 Yahya b. el-Hüseyin, *age*, c. I, s. 259

121 Yahya b. el-Hüseyin, *Ahkâm*, c. II, s. 32

122 ibn-i Mâce, *Sünen*, Fezâil-i Ashâb 22, h. no: 186, c. I, s. 64; et-Tirmizî, *Sünen*, Tefsiru'l-Kur’ân 12, h. no: 3215, c. 8, s. 448; Ahmed, *Müsned*, h. no: 15879, c. 4, s. 581; ibn-i Hibbân, *Sahih*, Bed’ül-Halk 3, h. no: 6032, c. 6, s. 3

123 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu’*, c. II, s. 590, 591

124 Ahmed, *Müsned*, h. no: 25600, c. 7, s. 338; et-Tirmizî, *Sünen*, Tefsiru Kur’ân 93, h. no: 3496, c. 9, s. 244

125 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu’*, c. I, s. 136

126 Muhammed b. Yahya, *age*, c. II, s. 614

6. Gerekeşesi Zikredilmeyen Metin Tenkitleri

Ebû Hurayra'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Zamana sövmeyin zira zaman Allah'tır"¹²⁷ Muhammad b. Yahya'ya göre bu hadis sahih değildir. Ona göre bu hadis ashâb-ı hadisın bidatlerindendir.¹²⁸

Muhammed b. Yahya'nın hiç gerekçe göstermeden sahih olmadığını söylediği¹²⁹ bir diğer hadis de meşhur zübab hadisidir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Sizden birinizin içeceği içerisine bir sinek düştüğü vakit onu iyice daldırsın, ondan sonra çıkartıp atсын. Çünkü sineğin bir kanadında zehir diğerinde ise şifa vardır"¹³⁰

"Âdemoğlu oğlunu öldürdüğü zaman âdemlikten çıkar" hadisi hakkında da Muhammed b. Yahya bunun sahih olmadığını, bu ve buna benzer konulardan mustağni olduklarını, bunlara ihtiyaç duymadıklarını ifade eder.¹³¹ Buradan onun hadislere faydacı yaklaştığını söyleyebiliriz.

Muhammed b. Yahya tenkit ettiği bazı hadisler için her hangi bir gerekçe zikretmemekle birlikte, bazen onlar hakkında genel düşüncesini ifade eden cümleler kullanır. Hadisin hangi çevre tarafından uydurulduğunu ima eder. Buna örnek Ebû Hurayra'dan rivayet edilen şu hadistir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "sizden biri uyuduğu zaman şeytan onun boynuna üç düğüm atar. Her bir düğümü bağladıkça sen yat, daha gece uzundur diyerek attığı düğümün üzerine eliyle vurur. Eğer bir kimse uykudan uyanır da Allah'ı zikreder, hatırlarsa bu düğümlerden biri çözülür, abdest alırsa biri daha çözülür, namaz kılsa birisi daha çözülür, zinde, neşeli ve tertemiz bir şekilde ağırlık ve tembellik gibi şeylerden uzak olarak sabaha çıkmış olur. Böyle yapmayıp da güneş doğuncaya kadar gaflet üzere yatarsa vücudu habis ve tembel olarak sabaha çıkmış olur."¹³²

Muhammed b. Yahya'ya göre bu hadis ashâb-ı hadisın bidatlerindendir. Bu hadisın Rasulullah'dan nakledildiği sahih değildir.¹³³

Gerekeşesi zikredilmeden tenkit edilen hadislerden bir diğeri de Said b. Zeyd tarafından rivayet edilen şu hadistir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mantar ya da yer elması Allah'ın Musa'ya indirdiği kudret helvasındandır. O'nun suyu göz için şifadır."¹³⁴ Muhammed b. Yahya bu hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapar. "bize göre bu hadis sahih değildir."¹³⁵

127 Müslim, *Sahih*, Elfaz mine'l-Edeb 1, h. no: 5818, c. 15, s. 4; Ahmed, *Müsned*, h. no: 9044, c. 3, s. 106

128 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 23

129 Muhammed b. Yahya, *age*, c. I, s. 139

130 el-Buhârî, *Sahih*, h. no: 3320, c. 4, s. 130; Ebû Dâvûd, *Sünen*, h. no: 3846, c. 3, s. 430; İbn Hüzeyme, *Sahih*, h. no: 105, c. 1, s. 56; İbn Hibban, *Sahih*, h. no: 1246, c. 4, s. 53; Dârimi, *Sünen*, h. no: 2082, c. 1, s. 148

131 Muhammed b. Yahya, *age*, c. I, s. 151

132 Buhârî, *es-Sahih*, Teheccüd 12, h. no: 1125, c. 1, s. 383; Müslim, *Sahih*, Salâtü'l-Müsâfirin 29, h. no: 1769, c. 6, s. 54; Ahmed, *Müsned*, h. no: 7286, c. 2, s. 481; 207; Ebû Dâvud, *Sünen*, Kıyâmü'l-Leyl 38, h. no: 1306, c. 4, s. 191; Mâlik, *Muwatta*, Taharet 110, h. no: 425, c. 1, s. 359

133 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. II, s. 619

134 Buhârî, *es-Sahih*, Tefsir 6, h. no: 4364, c. 4, s. 1626; Müslim, *Sahih*, Eşribe 28, h. no: 5298, c. 14, s. 4; et-Tirmizî, *Sünen*, Tıb 22, h. no: 2086, c. 6, s. 191; Nesâi, *Sünen*, Et'ime 28, h. no: 6614, c. 4, s. 156; ibn-i Mâce, *Sünen*, Tıb 8, h. no: 3534, c. 2, s. 1143; Ahmed, *Müsned*, h. no: 1638, c. 1, s. 306

135 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. I, s. 130

Gereğesi zikredilmeden tenkit edilen ancak zeydî imamların hadise nasıl baktıkları konusunda ipucu veren bir başka örnek de şudur: Ebû Hurayra'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva da olmasaydı bir kadın kocasına ihanet etmezdi."¹³⁶

Muhammed b. Yahya'ya göre bu hadisin Hz. Peygamber'den geldiği bilinmemektedir. O'na göre bu hadis ashâb-ı hadisin acâib rivayetlerinden ve onların yaptığı ilavelerdendir. Bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra hadisi kendisine soran talebesine Muhammed b. Yahya şu öğütleri verir ki onun hadise bakışına dair ipuçları vermesi bakımından önemlidir. "Sana yararı olmayan, sana ait olmayan bu gibi şeylerle kendini meşgul etme. İşinde Allah'ın Kitabı'na ve peygamberinin sünnetine dayan. Bunlarda kalbinin şifasını bulacaksın. Yemeği saklamak kötü bir davranış değildir. Aksine caizdir. Bütün bunlar mubah caiz olan şeylerdir."¹³⁷

SONUÇ

Bu çalışma, Zeydiyye'nin hadis ve sünnete bakışını, hadis ilmine olan katkılarını ele almıştır. Tıpkı diğer mezheplerde olduğu gibi sünnet, Zeydiyye içinde de teşri kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Zeydiyye'nin hadise verdiği önemin en belirgin göstergesi birinci bölümde ele alınan zeydî muhaddisler ve eserleridir. Zeydiyye'nin hadis ve sünnete değer verdiği ve önemli derecede hizmet ettiği görülmektedir. Zeydiyye'nin hadis ilmine kazandırdığı en büyük zenginlik onların özellikle hadis rivayeti ile meşgul olurken mensubu oldukları ehl-i beyt rivayetlerini toplama ve muhafaza etmeye yönelmeleri ve bu alanda yoğunlaşmalarındır. Bu durum hadis sahasının en önemli alanı olan isnadı güçlendiren, hadislerin gücünü artıran olumlu bir çabadır.

Zeydiyye'nin daha çok zeydî imamların hadis kabul şartları ile ilgili ortaya koydukları görüşlere ve zeydî usûl-i fıkıh kitaplarının haberler bölümünde yer alan esaslara tâbî oldukları görülmüştür. Buradan hareketle zeydî hadis usulünün fıkıh usulüne dayandığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Dikkat çeken bir nokta da şudur ki; zeydî fıkıh usulünde yer alan hususlar diğer mezheplerin usul anlayışları ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. İlk dönem zeydî imamları babaları ve dedelerinden aldıkları hadisleri rivayet etmişlerdir. Ancak kendilerine özgü rivayetleri bulunmakla birlikte onların ağır basan yönleri iyi bir kelimci ve fakih olmalarıdır. Bu vasıfları ise hadisleri kabul ve değerlendirmede etkili olmuştur. Tevhid ve adaletle ifade edilen bu husus, hadis anlayışına yansımış ve teşbih, teccim ve cebr ifade eden hadisler kabul edilmemiş veya tevîl edilmiştir. Ayrıca zeydî usulünde tıpkı diğer usûl-i fıkıh literatüründe olduğu gibi isnaddan ziyade hadisin metnine ağırlık verilmiş ve hadis metninin en başta akıl ve Kur'ân ile çelişmemesi gerektiği ilkesi benimsenmiştir. Zeydiyye'nin hadis konusunda bu iki yaklaşımdan metin eksenli hadis tenkitçiliğine daha ziyade önem

136 Buhârî, *Sahih*, Enbiya 1, h. no: 3260, c. 3, s. 1211; Müslim, *Sahih*, Rada' 19, h. no: 3605, c. 10, s. 50; Ahmed, *Müsned*, h. no: 8544, c. 3, s. 26; İbn-i Hibban, *Sahih*, h. no: 4093, c. 4, s. 335

137 Muhammed b. Yahya, *el-Mecmu'*, c. II, s. 617

verdiği görülmüştür Zeydiyye'de metin tenkidi imam Zeyd ile birlikte başlamış ve her dönemde hemen hemen bütün zeydî imamlar tarafından benimsenen ve karşı çıkılmayan bir yaklaşım olmuştur. Tarihin köklerinden gelen bu damar çağdaş Zeydiyye için tarihi bir referans olmuştur.

Zeydiyye'nin rivayetlere bu eleştirel, sorgulayıcı bakış açısı ve hadisi bir rivayet malzemesi düzeyinde algılayarak akli, Kur'an'ı, dinin temel esasları ve gayelerini öncelemesi, rivayetleri bu ilkeler çerçevesinde değerlendirmesi, çağdaş hadis çalışmalarına tarihî bir zemin sunması yönüyle katkı sağlayacak ve problemlerin çözümünde dinamik bir yapı arz edecek muhtevadadır. Zeydiyye'nin bu dinamik yapısı ilk dönem Hanefilerinde görülen bir husustur. Ancak şu da bir vakıa ki A.K.Kazi'nın da ifade ettiği gibi, tıpkı Hanefiler gibi Zeydiyye de giderek akli daha sınırlı ve kontrollü kullanmaya yönelmiştir. Bilindiği gibi başta imam-ı azam Ebû Hanîfe olmak üzere ilk dönem Hanefiler eleştirel bir hadis anlayışına sahip idi. Yoğun bir metin tenkidi faaliyeti ilk dönem Hanefiler'de görülen bir husûsiyet idi. Ebû Hanîfe ve talebeleri hadisleri değerlendirirken şekli unsurlar üzerinde durmayıp, hadislerin muhtevaları ile ilgilenmişlerdir. Ne var ki bu özellik daha sonraları yerini şekli unsurların daha fazla dikkate alındığı bir anlayışa dönüştü. Aynı durum Zeydiyye için de geçerlidir. Ancak çağdaş Zeydiyye'nin ilk dönem Zeydî çizgisini devam ettirme azminde olduğu da görülmektedir.¹³⁸

ÖZET

Bu makalede Zeydî hadis literatürü ve hadis anlayışı ele alınmıştır. Zeydiyye mezhebinde özgün hadis çalışmaları üçüncü yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Fakat, imam Zeyd'in Mecmu'u (Müsned) eğer ona ait olduğu kesin olarak ispatlanırsa en erken hadis çalışması olarak görülmektedir. Zeydî hadis literatürü Sünnî hadis literatürü ile kıyaslandığında Zeydî hadis literatürünün hem gelişim hem de literatür açısından geride olduğu görülür. Biz konuyu zeydî raviler ve zeydî âlimler tarafından rivayet edilen hadis/haber çerçevesinde ele almaya çalıştık. Zeydiyye haberi mütevatir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Hadisler ilk dönem Zeydî imamlar tarafından üç kategoride tenkit edilmiştir. 1. Kur'an'a muhalif olan hadisler. 2. Akla aykırı olan hadisler. 3. Peygamber'den rivayet edilen diğer sahih hadislere aykırı olan hadisler.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Hadis, İmam Zeyd, Zeydiyye'nin Hadis Literatürü, Metin Tenkidi

138 Bk. A.K.Kazi, *Notes On The Development of Zaidi Law*, ABR, Nahrain ts; bk. İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanevî Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay, bs. I, Ankara 1994; Ayrıca bk. Kadir Demirci, "Şâfiî'nin Zeydî Hadis Anlayışına Etkisi", *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum 2010, sayı: 44, s. 213-226